

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

Кафедра психології

ПОГОДЖЕНО:
Перший проректор Академії
полковник внутрішньої служби
_____ Олександр ОЛІЙНИК
«___» _____ 2021 року

**СИЛАБУС
«ПРИКЛАДНА ПСИХОЛОГІЯ У ПРАКТИЦІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

**спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність»
форма навчання: денна**

РОЗРОБНИК:
начальник кафедри,
кандидат психологічних наук, доцент
_____ Оксана МІРОШНИЧЕНКО

ЗАТВЕРДЖЕНО:
на засіданні кафедри психології
Протокол № __ від «__» _____ 2021 року

Кредити та кількість годин: 4 кредити ECTS; години: 24 лекційних, 24 семінарських, 12 практичних та 60 самостійна робота.

Чернігів 2021

Анотація курсу

Навчальна дисципліна «Прикладна психологія у практиці правоохоронної діяльності» є вибірковою. Програма навчальної дисципліни складена кафедрою психології Академії Державної пенітенціарної служби відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти зі спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є створення загальнотеоретичної бази для успішного вивчення подальших теоретичних, прикладних і практичних навчальних курсів психолого-педагогічного циклу. Опанування здобуткам сучасної психологічної науки, які б сприяли їх професійному становленню, а також самоактуалізації та самореалізації майбутнього фахівця для подальшої професійної діяльності.

Мета курсу

Мета викладання навчальної дисципліни «Прикладна психологія у практиці правоохоронної діяльності» спрямована на те, щоб майбутній фахівець правоохоронної діяльності міг упевнено почуватися, роблячи крок у професію. Знання про психологічні особливості формування і розвитку особистості, про індивідуально-психологічні властивості, які обумовлюють специфіку поведінки особистості, її діяльності та спілкування, допомагають глибше розуміти мотиви вчинків людей, регулювати взаємовідносини з ними – ці й інші проблеми знаходяться в центрі уваги вивчення навчальної дисципліни.

Структура навчальної дисципліни					
Назви розділів і тем	Кількість годин				
	усього	Денна форма			
		Л	СЗ	ПЗ	СР
1	2	3	4	5	6
Розділ 1. Теоретичні та методологічні основи прикладної психології					
Тема 1. Розвиток прикладної психології як науки та навчальної дисципліни.	10	2	2	-	6
Тема 2. Галузі та методи прикладної психології	10	2	2	-	6
Тема 3. Розвиток психіки та свідомості.	12	2	2	2	6
Розділ 2. Основні психічні процеси та властивості особистості					
Тема 4. Пізнавальні психічні процеси особистості	10	2	2	-	6
Тема 5. Емоційно-вольові психічні процеси особистості	12	2	2	2	6
Тема 6. Індивідуально – психологічні особливості особистості та їх урахування у професійній діяльності	12	2	2	2	6
Розділ 3. Особистість у діяльності та спілкуванні					
Тема 7. Діяльність як основна форма розвитку особистості правоохоронця	10	2	2	-	6
Тема 8. Особливості спілкування та взаємодії особистості.	12	2	2	2	6
Тема 9. Проблеми групи та вивчення її динаміки у діяльності правоохоронних органів	12	2	2	2	6
Тема 10. Лідерство як динамічний процес у діяльності правоохоронних органів	12	2	2	2	6
Всього за курс	120	24	24	12	60

Завдання до семінарських та практичних занять

Готуючись до семінарського заняття Ви маєте підготувати конспект питань, що містяться в плані відповідної теми. Наявність конспекту всіх (!) питань та ваша присутність на занятті є запорукою успішної роботи та отримання балів (їх кількість залежить від вашої активності та якості підготовки). Відсутність конспекту або неповний конспект, навіть за умови вашої присутності на семінарі, оцінюється в 0 балів.

Розділ 1. Теоретичні та методологічні основи прикладної психології

Семінарське заняття №1

Тема 1. Розвиток прикладної психології як науки та навчальної дисципліни.

Навчальні питання:

1. Історичний шлях розвитку прикладної психології як науки.
2. Предмет і завдання сучасної психології.

Контрольні питання:**1. Історичний шлях розвитку психології як науки.**

1.1. Зміст та походження терміну «психологія». Життєві та наукові психологічні знання.

1.2. Етапи розвитку психології: донауковий, науковий. Криза в психології, виділення різних напрямків та шкіл.

1.3. Школи і напрямки психології: асоціативна психологія, біхевіоризм, психоаналіз, гештальтпсихологія, гуманістична психологія, когнітивна психологія, діяльнісний підхід у вітчизняній психології.

2. Предмет і завдання сучасної психології.

2.1. Предмет психології на сучасному етапі розвитку. Психіка і психічні явища.

2.2. Особливості психологічної науки як науки про психіку.

2.3. Завдання загальної психології: теоретичні і практичні; загальні та конкретні.

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття:

Під час підготовки до семінарського заняття з метою поглибленого вивчення теоретичного матеріалу рекомендується:

- Опрацювати рекомендовану літературу.
- **Написати реферативні повідомлення або есеє на теми:**
- Наукова і популярна психологія.
- Психологія у давні часи.
- Криза психологічної науки на початку ХХ століття.
- Асоціативна психологія ХХ століття,
- Гештальтпсихологія,
- Біхевіористичний підхід у вивченні особистості.
- Когнітивний підхід у вивченні особистості.
- Структура особистості у психоаналітичній теорії З Фрейда.
- Гуманістичний підхід у теорії вивчення особистості
- Ш. Бюлер та теорії розвитку особистості
- Психосоціальна теорія розвитку особистості Е. Еріксона.
- Системно-діяльнісний підхід до вивчення особистості у вітчизняній психології.

Рекомендована література:

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2001. 288 с.
3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ: МАУП, 2000. 256 с.
4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Київ : Знання-прес, 2007. 510 с.
5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.
6. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.

7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2015. - 403 с. - Бібліогр.: с. 396-402.

Семінарського заняття № 2

Тема 2. Галузі та методи прикладної психології

Навчальні питання:

1. Галузі сучасної психології.
2. Методи психології.

Контрольні питання

1. Структура сучасної психології. Галузі психології.

- Що вивчає і які розділи містить вікова психологія?
- Що досліджує психологія праці?
- Які кола проблем входять до структури соціальної психології?

Охарактеризуйте ці проблеми.

- На які розділи поділяється медична психологія?
- Яке коло питань розглядає юридична психологія?
- Що досліджують військова психологія, психологія спорту і психологія торгівлі?
- Які проблеми розглядає психологія науково-технічної та художньої творчості?
- На які розділи розгалужується психологія аномального розвитку?
- Що є об'єктом вивчення порівняльної психології?
- Що вивчає загальна психологія?

2. Методи психології

- Класифікація методів психології.
- Сутність методу спостереження, вимоги до спостерігача, недоліки методу.
- Характеристика лабораторного і природного експериментів.
- Метод бесіди і сфера його застосування.
- Метод вивчення продуктів діяльності, переваги і вади.
- У чому полягає метод анкети, які бувають види анкет?
- Основні вимоги до методу тестів.
- Характеристика основних видів тестів, відомих у психології (здібностей, успішності, проєктивні).
- Соціометричний метод дослідження особистості.

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття:

Під час підготовки до семінарського заняття з метою поглибленого вивчення теоретичного матеріалу рекомендується:

- Опрацювати рекомендовану літературу.
- Написати реферативні повідомлення на теми:
- Особливості застосування методу анамнезу у психології.
- Характеристика методу контент-аналізу.

Рекомендована література:

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер.

В.О. Васютинський. Київ : Знання-прес, 2007. 510 с.

5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.

6. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.

7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2015. - 403 с. - Бібліогр.: с. 396-402.

Семінарське заняття № 3 Тема 3. Розвиток психіки та свідомості

Навчальні питання

1. Проблема виникнення і розвитку психіки. Концепція О.М. Леонтєва – К.Фабрі.
2. Психіка і мозок.
3. Психіка і свідомість, структура свідомості.
4. Свідомість і неусвідомлювані психічні явища.

Контрольні питання

1. **Проблема виникнення і розвитку психіки.**
  - 1.1. Різниця в поглядах вчених стосовно того, у кого може бути психіка;
  - 1.2. Різниця в поглядах стосовно виникнення психіки: погляди вчених ідеалістів і матеріалістів.
2. **Розвиток психіки у філогенезі: Концепція О.М. Леонтєва – К.Фабрі.**
3. **Психіка і мозок.**
  - 3.1. Нервова система. Нейрони. Збудження і гальмування.
  - 3.2. ЦНС.Головний мозок: кора, підкірка, функціональні блоки.
  - 3.3. Рефлекторна природа психіки. Рефлекс. Рефлекторна дуга. Безумовні та умовні рефлекси.
4. **Психіка і свідомість, структура свідомості (за Петровським).**
5. **Свідомість і неусвідомлювані психічні явища (Варій).**

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття:

Під час підготовки до семінарського заняття з метою поглибленого вивчення теоретичного матеріалу рекомендується:

- Опрацювати рекомендовану літературу.
- **Написати реферативні повідомлення або есеє на теми:**
Культурно-історична концепція розвитку психіки людини.
Розвиток наукових знань про природу психіки.
Психіка тварин і людини: порівняльний аналіз.
Інтелект тварин. Види та особливості інтелектуальної поведінки тварин
Свідомість як основна характеристика вищої психічної діяльності особистості.
Про співвідношення свідомості і несвідомого в психіці людини.
Свідомість та ментальність українського народу.
Змінені стани свідомості: медитація, гіпноз, вплив наркотичних препаратів

Практичні завдання до теми

I. Завдання, націлені на засвоєння основних понять теми*

1. Знайдіть відповідність між поняттям та його визначенням:

1. <i>Філогенез психіки</i>	1) здатності активно реагувати на життєво важливі зовнішні впливи
2. <i>Відоб</i>	2) найпростіша вроджена форма реагування,

<i>раження</i>	яка забезпечує задоволення життєво важливих потреб.
3. <i>Подрозливність</i>	3) вищий рівень розвитку психіки.
4. <i>Чутливість</i>	4) форма реагування, яка утворилась шляхом научіння і закріпилась шляхом багаторазового повторення.
5. <i>Інстинкт</i>	5) відповідь організму на подразнення, яке здійснюється за участю нервової системи.
6. <i>Безумовний рефлекс</i>	6) здатність матерії, як живої так і неживої, реагувати на впливи.
7. <i>Умовний рефлекс</i>	7) ланцюг безумовних рефлексів, які утворюють доволі жорстку програму поведінки.
8. <i>Рефлекс</i>	8) цілеспрямована поведінка тварин.
9. <i>Інтелектуальна поведінка</i>	9) здатність реагувати на впливи середовища, від яких безпосередньо життя організму не залежить, але які сигналізують про значущі впливи і орієнтують організм у середовищі.
10. <i>Свідомість</i>	10) розвиток психіки в ході еволюції.

2. Знайдіть відповідність:

1) <i>Антропосихізм</i>	1) психіку має вся матерія, жива і нежива
2) <i>Панпсихізм</i>	2) психіка властива лише організмам, які мають нервову систему
3) <i>Біопсихізм</i>	3) психіка властива тільки людині
4) <i>Нейропсихізм</i>	4) психіка властива лише живій матерії

3. Знайдіть відповідність між стадією розвитку психіки, психічним процесом, який властивий тваринам, та формою поведінки, яка властива тварині на цій стадії:

1) <i>Елементарна сенсорна психіка</i>	1) <i>сприймання</i>	1) <i>інтелектуальна поведінка</i>
2) <i>Перцептивна психіка</i>	2) <i>наочно-дійове мислення</i>	2) <i>інстинкти та безумовні рефлекс</i>
3) <i>Стадія тваринного інтелекту</i>	3) <i>відчуття</i>	3) <i>навички, в основі яких лежать умовні рефлекс</i>

II. Завдання, націлені на розвиток логічних умінь**

1. Виділіть ознаки, суттєві для кожного поняття окремо. Суттєві ознаки поняття – це найбільш важливі ознаки, які відрізняють це поняття від інших і без яких воно втрачає свій смисл.

<i>Безумовний рефлекс</i>	вроджена реакція; може «згаснути»; передається спадково; реакція, яка набута шляхом научіння; забезпечує задоволення життєво важливих потреб; забезпечує більш ефективне пристосування до умов, які змінюються; стійкий і майже незмінний.
<i>Умовний рефлекс</i>	

2. Виділіть тільки ті ознаки, які відносяться до поняття «свідомість». Які з цих ознак суттєві?

<i>Свідо мість</i>	знання про себе, свої думки і почуття; вроджена програма поведінки; вищий рівень розвитку психіки; потік думок; рефлекс; зосередженість на об'єкті; розрізнення «Я» і не «Я»; миттєве реагування на різкий звук; формулювання цілі; проявляється в діяльності.
------------------------	--

3. Яка діяльність – усвідомлювана чи несвідома – проявляється в наведених нижче прикладах:

- 1) Новонароджена дитина стискає палець дорослого або олівець, якщо ним доторкнутися до її долоні.
- 2) Плавець, який пливе брасом, видихає повітря, коли занурюються у воду, і вдихає, коли виринає на поверхню.
- 3) Людина затримує подих, коли заходить у місце з неприємним запахом.
- 4) Людина миттєво відсмикує руку, якщо торкається гарячого.
- 5) Школяр, якого «вивели з себе», порвав підручник та зошити і вдарив одного з своїх товаришів.
- 6) Дівчина на високих підборах обережно іде по слизькому тротуару.
- 7) Учень швидко і правильно виконує множення, не пам'ятаючи правил цієї математичної операції.
- 8) Учень довгий час намагався вирішити математичну задачу, проте йому це ніяк не вдавалося. Коли він нарешті облишив свої зусилля, спосіб вирішення задачі раптом сам спав йому на думку.
- 9) Купуючи квіти для дівчини на перше побачення, студент не вагаючись вибрав ромашки. Згодом виявилось, що це улюблені квіти дівчини.

III. Психологічні задачі***

1) Акваріумний сомик в ході експерименту був здатен навчитися знаходити в спеціально побудованій перешкоді прохід, який веде до приманки. Він відчув запах приманки і плив в його напрямку, а коли натикався на перепону, то повертав і плив вздовж неї, аж поки випадково не натрапив на прохід. Лише після багатьох таких самих повторів експерименту сомик навчився відразу пливати до проходу, а не здійснювати рух, як раніше вздовж перешкоди. Коли ж перепону прибирали, сомик все одно плив до приманки завченим шляхом. *Що це за форма поведінки? Яким психічним процесом переважно керується тварина? На якому рівні розвитку психіки знаходиться ця тварина?*

2) Лабораторні щури здатні навчитися шляхом багатьох спроб проходити складні і заплутані лабіринти, щоб дістатися їжі. Але, якщо прибрати стінки лабіринту, то щур не буде йти завченим «зигзагоподібним» шляхом, а просто підійде до корму. *Чим можна пояснити таку поведінку тварини? Яким психічним процесом переважно керується тварина? На якому рівні розвитку психіки знаходиться ця тварина?*

3) Яка діяльність: свідомо чи несвідома – виявляється нижче наведеній ситуації
У хворого на “білу гарячку” реальна дійсність начебто затьмарюється багато чисельними яскравими галюцинаціями (йому ввижаються біси, які нападають на нього та погрожують розправою; він бачить тварин або комах, які кусають його; чуються голоси, що погрожують вбити тощо). Рятуючись від переслідувань, хворий може отримати тяжкі травми та каліцтва.

4) Які ознаки свідомого або несвідомого виявляється в нижче наведених прикладах

1. Дитина вже після народження міцно стискає долонями палець дорослої людини або олівець.

5) 2. Готуючись до публічного виступу, іспиту, змагань, важливої ділової зустрічі тощо, важливо напередодні змоделювати власну емоційну реакцію. Таке попереднє “програвання” різноманітних емоційних ситуацій, як правило, допомагає виважено і спокійно вирішити багато життєвих проблем та конфліктів, не виснажуючи психофізіологічних резервів організму.

Рекомендована література:

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Кїв : Знання-прес, 2007. 510 с.
5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.
6. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.
7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. 403 с. Бібліогр.: с. 396-402.

Розділ 2. Основні психічні процеси та властивості особистості

Семінарське заняття №4

Тема 4. Пізнавальні психічні процеси особистості

Навчальні питання:

1. Відчуття та сприймання як психічний пізнавальний процес.
2. Вищі пізнавальні процеси: пам'ять та мислення
3. Увага та увава як форма психічної діяльності

Контрольні питання:

1. Відчуття та сприймання як психічний пізнавальний процес.

Контрольні питання:

1. Відчуття та їх класифікація
  - Дайте визначення терміна „відчуття”?
2. Визначте основні види відчуттів
3. Поняття про адаптацію та взаємодію (властивості) відчуттів.
  - Охарактеризуйте основні властивості відчуттів?
  - Взаємодія відчуттів та їх характеристика
4. Сприйняття та його сутність.
  - Що таке сприймання?
  - Визначте основні особливості сприймання.
5. Сприйняття людиною свого оточення.
6. Порівняйте два процеси чуттєвого пізнання – відчуття і сприймання:
  - а) виявіть спільні риси;
  - б) вкажіть відмінності між ними.

2. Вищі пізнавальні процеси: пам'ять та мислення

Контрольні питання:

1. Мислення як аналітико-синтетична діяльність мозку
  - Дайте порівняльну характеристику вищим пізнавальним процесам: пам'ять та мислення.
  - Схарактеризуйте індивідуальні особливості мислення. Які характерні для Вас?
2. Теорії пам'яті
3. Види пам'яті
  - Назвіть види пам'яті та охарактеризуйте їх?
  - У чому полягають індивідуальні особливості пам'яті?
4. Процеси пам'яті.

3. Увага та увава як форма психічної діяльності**Контрольні питання:**

1. Роль уваги в житті людини.
  - Назвіть основні види уваги та проілюструйте їх?
  - Структурні компоненти уваги та їх характеристика.
  - Визначте види уваги як форми психічної діяльності.
2. Види та риси уваги.
3. Увава як вища форма розумової діяльності та її види.

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття:

Під час підготовки до семінарського заняття з метою поглибленого вивчення теоретичного матеріалу рекомендується:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
2. Написати реферативні повідомлення на теми: за вибором, але не більше чотирьох:
  - Паранормальні явища: можливі механізми та природа їх прояву.
  - Розвиток спостережливості у дітей.
  - Зв'язок відчуттів з властивостями зовнішнього і внутрішнього середовища організму.
  - Порівняльний аналіз образів відчуттів і сприйняття.
  - Візуальна культура та сприймання: як людина бачить світ
  - Мовлення як пізнавальний психічний процес. Розвиток мовлення людини.
  - Вчення про інтелект Дж. Гілфорда та Д. Векслера.
  - Штучний інтелект: проблема створення та функціонування.
  - Особистісні властивості творчої людини: творче мислення.
  - Порушення пам'яті та психокорекція.
  - Методи вивчення пам'яті.
  - Запам'ятовування та умови його ефективності.
  - Особливості розвитку дитячого мислення.
  - Закон забування Г.Ебінгауза
  - Поняття „інсайт”, особливості його виникнення та вияву.
  - Уява та індивідуальна творчість.
  - Психологічні механізми фантазії.
  - Розвиток уваги у дітей, боротьба з неуважністю.
  - Психологічні прийоми розвитку уваги.

Рекомендована література:

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.

3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Ків : Знання-прес, 2007. 510 с.
5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.
6. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.
7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. 403 с. Бібліогр.: с. 396-402.

Семінарське заняття №5

Тема 5. Емоційно-вольові психічні процеси особистості

Навчальні питання:

1. Функції емоцій і почуттів у житті людини
2. Основні якості і форми переживання почуттів
3. Основні емоційні стани
4. Воля і вольові дії людини

Контрольні питання:

1. Функції емоцій і почуттів у житті людини.
  - Дайте визначення емоцій та почуттів у психологічній науці?
  - Дайте класифікацію емоцій
2. Основні якості і форми переживання почуттів
  - Назвіть основні якості почуттів
  - Назвіть основні форми переживання почуттів.
3. Основні емоційні стани
  - Назвіть основні емоційні стани, характерні для особистості.
4. Воля і вольові дії людини
  - Дайте визначення волі та її функцій.
  - Визначте структуру вольової дії та її фази
  - Вольові якості особистості

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття:

Під час підготовки до семінарського заняття з метою поглибленого вивчення теоретичного матеріалу рекомендується:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
2. Написати реферативні повідомлення на теми:
  - Сон та його види: гіпноз, летаргічний сон, лунатизм.
  - Розвиток та виховання вольової активності людини.
  - Регулятивні процеси в структурі особистості
  - Стрес та його психологічна характеристика.
  - Психічні розлади особистості пов'язані з вольовою активністю.

Практичні завдання до теми

I. Завдання, націлені на засвоєння основних понять теми*

1. Знайдіть відповідність між назвою емоції та її визначенням

Інтерес-хвилювання	стан, який виникає в ситуаціях, де людина відчуває особисту відповідальність, у випадку якщо вона не змогла діяти відповідно до прийнятих у суспільстві норм поведінки.
Радість	негативний емоційний стан, викликається об'єктами, які суперечать моральними та естетичними принципам і установкам суб'єкта.
Горе-	позитивне переживання, яке виникає у випадку можливості

<i>страждання</i>	задовольнити пізнавальну потребу (про щось дізнатися, щось зрозуміти, дійти до суті).
<i>Гнів</i>	емоційна реакція на раптово виниклі обставини, яка не має чітко визначеного позитивного чи негативного знаку.
<i>Відраза</i>	переживання людиною невідповідності своєї поведінки нормам суспільства і прогнозування осудливої або різкої негативної оцінки оточуючих на свою адресу.
<i>Презирство</i>	переживання, яке викликається інформацією про реальну або уявну небезпеку, очікування невдачі.
<i>Страх</i>	емоція, що відображає втрату значущості для індивіда іншої людини або групи людей, переживання переваги порівняно з ними.
<i>Здивування</i>	емоційний стан, негативний, як правило протікає у формі афекту, викликається раптовим виникненням серйозної перепони на шляху задоволення винятково важливої для суб'єкта потреби.
<i>Сором</i>	негативне переживання, викликається комплексом причин, пов'язаних з життєвими втратами, або отриманням вірогідної інформації про неможливість задоволення найважливіших життєвих потреб.
<i>Провина</i>	позитивне емоційне збудження, яке виникає при появі можливості повного задоволення актуальної потреби.

• Які з цих емоцій *стенічні* (стимулюють активність), а які *астенічні* (гальмують активність)?

II. Завдання, націлені на розвиток логічних умінь**

1. Про яку форму переживання емоцій та почуттів йдеться в кожному випадку? Яку саме емоцію або емоції переживають суб'єкти у цій формі?:

- 1) Отелло душить Дездемону, підозрюючи її у зраді.
- 2) Після смерті батька у Гамлета зникає апетит, настає депресія, пропадає інтерес до спілкування з друзями.
- 3) Джульєтта не може викинути з голови образ Ромео, всі її думки про нього і нову зустріч.
- 4) Ромео знаходить Джульєту мертвою і випиває отруту, бо не хоче жити без коханої.
- 5) Джульєта прокидається від сну і бачить біля себе помираючого Ромео.
- 6) Студентка здала колоквиум з психології на відмінно, вона посміхається сама до себе і щось наспівує.
- 7) Студент надіявся, що його не спитають, бо на попередньому семінарі отримав оцінку. Його надія не справдилась...
- 8) За день до іспиту студентка почала відчувати напруження, яке ставало тим сильніше, чим більше вона намагалася вивчити інформації. Вона почала відчувати тривогу, боятися, що не встигне все вивчити, що все забуде, що попадеться саме те, чого не знатиме...
- 9) Хлопчик марить про те, щоб стати відомим боксером, збирає плакати з видатними спортсменами, не пропускає жодного матчу по ТБ.
- 10) Вранці студент змушений їхати в університет у переповненому маршрутному таксі, яке їде дуже повільно. Він поспішає на лекцію, в голові – неприємні думки, обличчя похмуре, рухи різкі.

2. Про які вищі почуття йдеться у наступних уривках?

- 1) Це почуття можна визначити як позитивне ставлення людей один до одного, в основі якого лежить взаємна відкритість, довіра, спільність інтересів, відданість один одному, готовність прийти у будь-яку хвилину на допомогу. Це почуття безкорисливе, людина отримує задоволення від того, що робить приємно іншій людині.

2) Це почуття, в якому змішані захват від іншої людини, відчуття ніжності до неї і готовність пожертвувати заради неї собою.

3) Це почуття, в якому змішані страх втратити значущу людину, бажання контролювати і підкорювати її собі та почуття власної неповноцінності, яке і викликає страх утрати.

4) Це почуття, яке абсолютно не властиве тваринам. Воно виникає, коли людина вже задовольнила свої нагальні біологічні та матеріальні потреби але відчуває певну внутрішню порожнечу. Це почуття є формою ментального (розумового) голоду, який можна задовольнити активною пізнавальною та перетворюючою діяльністю.

III. Психологічні задачі*.**

1) Реєстрація проявів емоцій у японських і американських студентів при перегляді гостросюжетного фільму показала, що вони практично однаково реагують на емоціогенні ситуації. Проте під час бесіди про цей фільм американці демонстрували ті самі емоції, тоді як японці маскували негативне ставлення до певних героїв увічливими посмішками. *Про що свідчать виявлені відмінності? Як вони характеризують природу емоцій?*

2) Батьки нерідко будують стосунки з дітьми на осуді їх за неправильну, на їхній погляд, поведінку та покаранні за це. Проте є й такі, які практично не застосовують покарань і вдаються лише до заохочень. Очевидно, якщо перші викликають у дітей негативні емоції, то другі – позитивні. *Батьки якої категорії мають більше шансів досягти успіху? Які емоції дітей, позитивні чи негативні, відіграють при цьому більшу роль?*

3) Встановлено, що школярі досить легко співпереживають негативним емоціям (смуток, гнів тощо) своїх однолітків і значно важче – позитивним (радість), тобто вони емоційно відгукуються на неприємності, які трапляються з їхніми товаришами, але не розділяють їхній успіх. *Які можливі причини цього явища? Чи можна змінити його?*

Практичні завдання до теми

I. Завдання, націлені на засвоєння основних понять теми*

1. Знайдіть відповідність між поняттям та його визначенням:

1. Воля	1) механізм, який спрямовує розумові і фізичні зусилля людини на досягнення цілі або стримує їх
2. Вольо ве зусилля	2) здатність людини досягати поставленої мети в умовах подолання перешкод
3. Вольо ві дії	3) відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, в яких виявляється рівень свідомої саморегуляції поведінки особистості, її здатності володіти собою в різноманітних ситуаціях
4. Вольо ва саморегуляція	4) сукупність позитивних базальних і системних вольових якостей
5. Вольо ві якості особистості	5) особливий стан нервово-психічного напруження, усвідомлене зусилля над собою, яке є поштовхом до виконання дії.
6. Сила волі	6) дії, які виконуються згідно зарані поставленої цілі, а також супроводжуються в ході виконання своєрідною напруженою, пов'язаною із подоланням перешкод чи труднощів.

II. Завдання, націлені на розвиток логічних умінь**

1. Про яку вольову якість йдеться у кожному випадку:

1) Першокласник утримується від бажання все покинути і піти гуляти на двір і продовжує вчити вірша, який задали на завтра.

2) Першокласник тричі переписує сторінку в зошиті, добиваючись, щоб домашнє завдання було написане без помилок.

- 3) Другокласниця не згоджується полоскати горло навіть після багатьох вмовлянь і погроз.
- 4) Студентка під впливом настрою погоджується їхати з друзями у нічний клуб серед тижня.
- 5) Дівчині, яка непогано танцює «хіп-хоп», пропонують прийняти участь в конкурсі «Україна має таланти». Вона без вагань погоджується.
- 6) Дівчина ображається на поганий жарт, і не слухаючи вибачень, залишає вечірку, грюкнувши дверима.
- 7) Вчитель стримує свій гнів на учня, який відпускає злі коментарі на його адресу, спокійно звертається до нього і просить його вийти до дошки «продемонструвати на що він справді здатний».
- 8) Підліток хоче бути своїм в компанії і тому не може відмовитись від випивки.
- 9) В той час як інші здобувачі вагалися, студент швидко прийняв рішення іти відповідати.
- 10) Учень не визнає, що він неправий, хоча знає про це.

2. Проаналізуйте наступні приклади педагогічного впливу на учня з боку вчителя. Який ефект має вплив вчителя в кожному випадку? Чи мобілізує він волю учня до подальшої роботи, чи навпаки придушує його волю? *Аргументуйте свої відповіді.*

- 1) Учитель звертається до учениці: “Ти розумієш, що ти говориш?” Та мовчить, а потім відповідає, дивлячись собі під ноги: “Розумію”. Учитель: “Нічого ти не розумієш. Сідай”. (Сміх у класі.)
- 2) Учень, який постійно отримував “трійки”, прекрасно підготував черговий урок і отримав “5”. “З нашим Петровим щось сталося, – з жартівливою тривогою в голосі звернувся учитель до класу: – Я вимушений йому поставити “п’ятірку”.
- 3) “Хіба ти не можеш, Вітю, на кожному уроці відповідати так само добре, як сьогодні? Хіба ти не можеш бути в нас відмінником? Як же тобі не совісно?”
- 4) “Сьогодні твоя відповідь мене не задовольняє. Ти, очевидно, недостатньо попрацював, виправ будь-ласка ситуацію, я впевнений, що ти зможеш”.
- 5) “Твої відповіді ще не задовольняють мене, але я відчуваю, що ти підтягуєшся. Ще трохи більше зусиль, і ти зрівняєшся з класом”

3. Проаналізуйте наступний приклад поведінки молодшого школяра в його родині. Зробіть висновок про причини його такої поведінки. Чи є незалежність хлопчика справді позитивною вольовою рисою характеру?

«...Нещодавно я гостював у сестри і мене вразила поведінка семирічного племінника. З батьками Дениско розмовляє владно, командирським тоном, не терпить навіть натяку на тиск з боку дорослих. Тільки щось не по його, кидається з кулаками на матір та батька. Але цей самий хлопчик виявляється абсолютно безпомічним у повсякденному житті. Зібратися на вулицю для нього величезна проблема, тому що він не уміє сам одягатися. Про якусь допомогу батькам або прибирання за собою взагалі мови не має. Його однолітки вже давно ходять у школу самостійно, а Дениска все ще водять за ручку, раптом що трапиться! Дивитися на це просто гидко. І ким же виросте цей свавільний неслух? Сестра ж, чомусь не без гордості в голосі, говорить, що зробити з хлопцем нічого не можна – такий він уродився – незалежний, з характером...

III. Психологічні задачі*.**

- 1) Встановлено, що успіх, досягнутий у минулому, значно перевершує рівень домагань людини при прийнятті наступних рішень. Прийняття рішення в умовах групового обговорення відзначається зсувом у бік вибору ризикованих дій, тоді як індивідуальне рішення є наслідком боротьби протилежних тенденцій – сподівання на успіх і страху перед невдачею. Людина, в якій переважає прагнення досягнути успіху,

уникає ситуацій, у яких результат залежить від випадкових обставин. Якщо ж це неможливо, вона обирає варіанти, не пов'язані з ризиком. Людина, яка боїться невдачі, надає перевагу ризиковим діям. *Що зумовлює таку поведінку людини? Як ці закономірності характеризують вольову дію?*

2) Психолог, якому вдалося врятуватися з гітлерівських таборів смерті, засвідчував, що найстійкішими серед в'язнів були ті, хто до цього жив інтенсивним внутрішнім життям, нехтував матеріальним благополуччям – професійні революціонери, священники, люди високої культури. Другу, менш стійку групу складали люди, діяльні за своєю природою, які активно шукали можливості пристосуватись і вижити. Були й такі, що йшли на підлість і зраду. Нарешті, була група зломлених, збайдужілих осіб, які не робили жодних спроб чинити опір своїй долі. Серед них траплялися люди, що колись обіймали високі посади, керували іншими. *Про що свідчить це спостереження? Як пояснити відмінності в поведінці цих груп людей?*

3) В оповіданні Л.Пантелеєва “Чесне слово” йдеться про хлопчика, якого старші діти поставили “вартовим”, узявши слово, що він не залишить свій “пост”. Минуло багато часу, стало сутеніти, хлопчикові було страшно, на нього чекали батьки. Проте, вірний слову, він не міг залишити пост і пішов додому лише тоді, коли передав свої “обов'язки” перехожому-військовому. *Чи є така регуляція поведінки вольовою? Як психологічно пояснити поведінку хлопчика?*

4) Кішку Мурку, яка виросла в одній київській сім'ї, у жовтні 2008 р. відвезли до бабусі у Вінницьку область. Через деякий час бабуся написала у листі, що Мурка прожила у неї лише два дні, а потім зникла. Як же здивувалися господарі, коли кішка з'явилася біля дверей їхньої квартири – на четвертому поверсі висотного будинку. Незрозуміло, яким чином подолала вона близько п'ятисот кілометрів: села і міста, річки і болота, поля і залізничні колії. *Як могла ця тварина подолати стільки перешкод? Чи не свідчить цей випадок про наявність у кішки волі?*

5) Є люди, які без особливої необхідності вдаються до небезпечних, ризикованих дій. Напевно, не випадково деякі водії їздять так, начебто навмисне шукають небезпеку, а альпіністи обирають найскладніший шлях до важкодоступної вершини. *Чи можна вважати такі дії вольовими? Як пояснити їх природу?*

Рекомендована література:

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Ків : Знання-прес, 2007. 510 с.
5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.
6. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.
7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. 403 с. Бібліогр.: с. 396-402.

Семінарське заняття №6

Тема 6. Індивідуально – психологічні особливості особистості та їх урахування у професійній діяльності

Навчальні питання:

1. Сутність темпераменту та його характеристика
2. Сутність і суспільна зумовленість характеру
3. Здібності: знання, навички і вміння як основа для розвитку здібностей.

Контрольні питання:

1. Сутність темпераменту
  - Надайте психологічну характеристику темпераменту.
  - Визначте типи нервової системи за Павловим.
  - Дайте характеристику чотирьох основних властивостей нервової системи.
  - дайте характеристику типам темпераменту.
  - Класифікація типів темпераменту за К. Леонгардом.
2. Сутність і суспільна зумовленість характеру
  - Що називається характером?
  - Визначте типи характеру та охарактеризуйте їх.
  - Характер та його акцентуації.
3. Здібності: знання, навички і вміння як основа для розвитку здібностей.
  - Що називається індивідуально-психологічними особливостями?
  - Що називається здібностями особистості?
  - Яка різниця між задатками та здібностями особистості?

Охарактеризуйте та наведіть приклади.

- Як класифікуються здібності? Дайте характеристику кожному виду.
- Які здібності називаються спеціальними?

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття:

Під час підготовки до семінарського заняття з метою поглибленого вивчення теоретичного матеріалу рекомендується:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
2. Написати реферативні повідомлення на теми:
  - Сфери прояву темпераменту особистості.
  - Історія вивчення про темперамент.
  - Будова нервової системи людини.
  - Формування характеру особистості у процесі її становлення.
  - Акцентуації характеру особистості.
  - Формування інтелектуальної активності особистості.
  - Розвиток здібностей у процесі становлення особистості.

Практичні завдання до теми**I. Завдання, націлені на засвоєння основних понять теми***

1. Знайдіть відповідність між поняттям та його визначенням:

1. Темперамент	1) комбінація трьох основних властивостей збудження і гальмування
2. Тип нервової системи	2) індивідуально своєрідна, природно обумовлена сукупність динамічних та емоційних проявів психіки
3. Сила нервової системи	3) міра відповідності сили збудження сили гальмування
4. Врівноваженість нервової системи	4) швидкість зміни збудження гальмуванням і навпаки
5. Рухливість нервової системи	5) властивість, яка залежить від працездатності нервових клітин

2. Знайдіть відповідність між властивістю темпераменту і прикладом поведінки

1. Лабільність	1) В класі є як активні діти, які за своєю ініціативою готові виконувати різні доручення, так і пасивні діти, які самі в
----------------	--

		діяльність не включаються.
2.	<i>Сенситивність</i>	2) На початку навчального року одні учні дуже швидко втягуються в роботу, пристосовуються до навчального режиму, а інші дуже довго не можуть адаптуватися.
3.	<i>Емоційна збудливість</i>	3) Двох учнів викликали в медпункт, один з них сидів дуже тихо і навіть не підводив очей, а інший першим заговорив із лікарем, запитавши його про настрій, розглядав кабінет, торкався різних предметів на столі, запитував про їх призначення.
4.	<i>Реактивність</i>	4) Декілька учнів в класі сприймають і запам'ятовують матеріал дуже швидко, найперші виконують завдання, а потім ще й встигають займатися своїми справами. Більше половини учнів сприймають і запам'ятовують повільніше. І нарешті є кілька учнів, які ніколи не встигають виконувати завдання і затримують роботу всього класу.
5.	<i>Активність</i>	5) В класі є учні, які дуже голосно розмовляють і сміються навіть під час уроку, а є і такі, які навіть після дуже смішного жарту ледь посміхаються.
6.	<i>Темп реакції</i>	6) Дівчинка скаржиться дома мамі, що вчителька постійно кричить і від цього у неї болить голова. Проте більшість інших учнів вважають, що їх вчителька просто дуже голосно розмовляє.
7.	<i>Пластичність/ Ригідність</i>	7) Один учень швидко відповідає на поставлені запитання, а інший відповідає лише після паузи
8.	<i>Екстраверсія/ Інтроверсія</i>	8) Після того, як вчитель зробив двом ученицям зауваження, одна з них дуже засмутилася, в той час як на іншу зауваження великого враження не справило.

II. Завдання, націлені на розвиток логічних умінь **

2. Визначте, про який тип темпераменту йдеться у кожному випадку:

1) *Поведінка в ситуації, коли необхідно діяти швидко:*

1. Легко включається в роботу.
2. Діє активно.
3. Діє спокійно, без зайвих слів.
4. Діє невпевнено, несміливо.

2) *Поведінка в ситуації, коли авторитетна особа робить зауваження:*

1. Говорить, що так більше не буде, але через певний час робить те саме.
2. Не слухає і чинить по-своєму, бурхливо реагує на зауваження.
3. Вислуховує мовчки.
4. Мовчить, ображений, переживає.

3) *Манера розмовляти з іншими у значущих ситуаціях (з'ясування стосунків):*

1. Швидко, з жаром, але прислухається до того, що кажуть йому інші.
2. Швидко, з пристрастю, інших не слухає.
3. Повільно, спокійно, але впевнено.
4. З великою невпевненістю.

4) *Поведінка у незвичній обстановці (в кабінеті директора, лікаря):*

1. Легко орієнтується, проявляє інтерес і активність.
2. Активний, дуже емоційно збуджений.
3. Спокійний, розглядає оточення.
4. Розгублений, не сміливий, скутий.

3. Визначте тип темпераменту літературних та кіногероїв:

- 1) Буратіно, П'єро, Артемон, Арлекіно.
- 2) Вінні-Пух, Тигра, Віслючок Іа.

- 3) Карлсон, Малюк, Фрекен Бок.
- 4) Отелло, Гамлет, Тарас Бульба,
- 5) Д'Артан'ян, Атос, Портос, Арамис.

4. Кожна група людей працює ефективніше, якщо в ній є представники всіх темпераментів. Нижче наведені ролі, властиві різним типам темпераменту в групі. Визначте, про який тип темпераменту йдеться в кожному випадку:

- 1) Вони першими відчують, в якому напрямку слід починати пошук, вони першими відчують загрозу або небезпеку.
- 2) Вони виконують функцію безстрашних розвідників.
- 3) Вони є джерелом позитивних емоцій і постійно генерують неочікувані ідеї.
- 4) Вони аналізують інформацію і пропонують виважене рішення.

III. Психологічні задачі*.**

1) Російські космонавти В.Лебедев і А.Березовський провели разом на орбіті 211 діб. Ось їхні характеристики: “Валентин – людина дуже організована, вольова, цільна, методично впорядкована. Дуже емоційний, але твердо володіє собою... Анатолій – більш імпульсивний, відкритий, захоплюється ідеями, фонтан пропозицій та ініціатив... Небагатослівна стриманість Валентина слугує стрижнем і опорою запальності Анатолія. Один мудро скаже два коротких слова, інший – десять гарячих, потім обмінюються поглядами – задоволені один одним”. Вони успішно виконали програму польоту, причому, як вважають фахівці, завдяки сумісності темпераментів. *Про які властивості темпераменту цих космонавтів ідеться? На чому ґрунтується сумісність їхніх темпераментів?*

2) Олена К., шестикласниця, тиха, зовнішньо невиразна дівчинка, в оточенні однокласників прагне бути непомітною, під час перерви тримається біля стінки, уникає галасливих ігор. Вільний час проводить здебільшого одна. На уроках не піднімає руки, на запитання вчителя відповідає дуже тихо. Коли дорослі намагаються посилити її активність, то ображається, може заплакати. *Що можна сказати про темперамент цієї дівчинки?*

3) У характеристиці випускника школи Віктора М. написано: “Надає перевагу завданням високої складності. Зосереджений, витривалий у роботі, яка потребує терпіння. Легко переходить від одних дій до інших, виконує їх рівномірно, від початку до кінця. Йому притаманна висока розумова активність, він допитливий і любить покращувати свої знання перед товаришами і вчителями”. *Охарактеризуйте темперамент цього юнака. Яка його властивість виступає на перший план?*

4) Студент Микола У. – неврівноважений, імпульсивний, рвучкий у рухах, дратівливий юнак. Він відгукується на будь-які події у студентському житті, приймає їх близько до серця. До кінця дня, як правило, втомлюється і потребує тривалого відпочинку, але у потрібний момент активізується і стає впевненою у собі людиною. Долаючи невпевненість, часто виступає на факультетських зборах, підтримуючи, як правило, думку декана. У Миколи немає великих здібностей, але завдяки наполегливості він вчиться добре. *Які властивості притаманні темпераменту цього студента? В чому полягають особливості їх прояву?*

5) Оксана М., учениця четвертого класу, вдома і у школі поводить себе по-різному. В сім'ї вона збудлива, неслухняна, з деспотичними нахилами дитина. Ще у віці немовляти дівчинка відзначалася високим рівнем збудливості, багато плакала, погано спала. Від батьків вона завжди домагається задоволення своїх бажань, вдаючись до афективних реакцій, часто не підкоряється їхнім вимогам, сперечається, конфліктує. У школі ж вона стримана, тиха дівчинка, рідко виявляє активність. З учителями ввічлива, зауваження вислуховує мовчки, дружить з кількома дівчатками, поведінка завжди зразкова. *Який темперамент у цієї дівчинки? У чому його особливості?*

б) К.Д.Ушинський, характеризує стан проблеми темпераменту, зазначав: “Типи темпераменту, створені стародавніми, вражають своєю істиною, але так само, як і всі поетичні творіння, будучи прикладені до дійсності, негайно потребують безлічі винятків”. І далі: “Щоб домогтися в темпераментах фактичної істини, слід було б відкрити фізичні причини їх, але зробити це, не зважаючи на всі спроби, досі не вдалося” *Як можна оцінити це висловлювання з позицій сучасної психології темпераменту? Чи вже досягнута “фактична істина”?*

Практичні завдання до теми

I. Завдання, націлені на розвиток логічних умінь**

1. До якого компонента в структурі характеру (спрямованість, переконання, потреби та інтереси, інтелект, воля, емоції, темперамент) відносяться ці риси:

1) Життєрадісність.	7) Егоїзм.	13) Скупість
2) Вразливість.	8) Невпевненість.	14) Доброта
3) Чесність.	9) Самостійність.	15) Жорстокість.
4) Винахідливість.	10) Імпульсивність.	16) Вдумливість.
5) Замкненість.	11) Рішучість.	17) Самозакоханість
6) Добросовісність.	12) Песимізм.	18) Відданість справі

2. Доповніть таблицю. Напишіть, які риси типового характеру будуть проявлятися у цих різних особистостей в залежності від їх спрямованості і домінуючих потреб.

Типові риси характеру	Спрямованість та домінуючі потреби різних особистостей		
	Особистість 1 Індивідуаліст Матеріальні блага	Особистість 2 Індивідуаліст Самореалізація в улюбленій діяльності	Особистість 3 Коллективіст Самореалізація в улюбленій діяльності
Ставлення до діяльності			
Ставлення до інших			
Ставлення до себе			
Ставлення до речей			
Ставлення до оточуючого світу			

II. Психологічні задачі***

1) Група студентів мала охарактеризувати свого товариша, використовуючи лише прикметники. У результаті було отримано такий ряд слів: стриманий, серйозний, емоційно стійкий, сумлінний, ініціативний, чутливий, чуйний, творчий, активний. *Які з цих слів описують характер, а які темперамент? Як це можна визначити?*

2) Порушення дисципліни на уроці може бути прагненням учня спровокувати вчителя наслідуванням однокласника, способом позбавитися втоми, бажанням привернути до себе увагу тощо. При цьому загалом він може бути дисциплінованим учнем. Доброзичлива і гуманна людина може критично, а то й вороже ставитися до когось із навколишніх. Батько сімейства вдома може бути доброзичливою, чуйною людиною, яка охоче підкоряється дружині, а на роботі – суворим і вимогливим керівником, непривітним

з підлеглими. Чи не суперечать ці приклади уявленню про цілість характеру? Можливо, в людини не один, а два характери?

3) Німецький психолог Е Кречмер помітив, що «чорт у простого народу значною мірою худий з такою цапиною борідкою на вузькому підборідді. Інтриган – з горбом і покашлює. Стара відьма – з висушеним пташиним обличчям... Жінка з народу з тверезим розумом – низькоросла, кругла, наче куля, і впирається руками в стегна”. І далі: “Можливо, що ці образи, які викристалізувалися в народній фантазії завдяки багатотисячній традиції, є об’єктивними документами психології народів, осадами масових спостережень, яким, можливо, і вчений повинен приділити деяку увагу”. Чи отримало це спостереження наукове підтвердження? Чи виявляється характер у зовнішності людини?

4) Народна мудрість говорить: “Посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю”. Про яку закономірність становлення характеру тут ідеться? Чи має вона наукове обґрунтування?

5) Володимир Д., десятикласник, вчиться головним чином на “відмінно”, має успіхи у вивченні англійської мови, цікавиться міжнародною політикою, знає біографії багатьох видатних політичних діячів, стежить за змінами політичної карти світу. Мріє стати дипломатом, як і його батько. Проте через свою зарозумілість, зневажливе ставлення до інших не користується авторитетом серед однокласників. Немає у нього поваги і до вчителів. Він ні з ким не дружить, уважає, що в класі йому немає рівних за інтелектом. Які властивості визначають характер цього учня? Які умови сприяли їх формуванню?

Рекомендована література:

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Київ : Знання-прес, 2007. 510 с.
5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.
6. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.
7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. 403 с. Бібліогр.: с. 396-402.

Розділ 3. Особистість у діяльності та спілкуванні

Семінарське заняття №7

Тема 7. Діяльність як основна форма розвитку особистості правоохоронця

Навчальні питання:

1. Психологічні основи діяльності особистості:
2. Психологічна структура діяльності
3. Основні види діяльності.

Контрольні питання:

1. Психологічні основи діяльності особистості:
  - Визначте відмінність активності та діяльності людини та тварини.
  - З’ясуйте особливості людської діяльності.

- *Визначте види потреб та надайте їм характеристики.*
- 2. Психологічна структура діяльності
  - *Які основні компоненти структури діяльності?*
  - *Дайте визначення предмету діяльності?*
  - *Охарактеризуйте основні процеси діяльності (інтеріоризація та екстеріоризація).*
- 3. Основні види діяльності
  - *Гра як вид діяльності особистості.*
  - *Навчання як вид діяльності особистості.*
  - *Праця як вид діяльності людини .*
  - *Поясніть причину відмінностей у відповідях майстрів. Чим зумовлене це явище?*

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття:

Під час підготовки до семінарського заняття з метою поглибленого вивчення теоретичного матеріалу рекомендується:

1. Опрацювати рекомендовану літературу.
2. **Написати реферативні повідомлення на теми:**
  - Психологічна структура діяльності
  - Значення гри для психічного розвитку дошкільника
  - Психологія діяльності та пізнавальні процеси
  - Вміння, навички, звички та особливості їх формування.
  - Спілкування як вид діяльності та комунікативний елемент діяльності.
  - Гра як вид діяльності у дорослих людей.
  - Основні поняття теорії діяльності.
  - Мотиви поведінки і діяльності.
  - Специфіка людської мотивації.
  - Мотивація досягнення успіху і уникнення невдачі в діяльності.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке активність? Кому вона властива? Що є спонукою до її виникнення?
2. Що таке діяльність? Які її основні характеристики?
3. Чим поведінка тварини відрізняється від діяльності людини?
4. Як відрізнити діяльність від імпульсивної поведінки? Наведіть свій приклад.
5. Що входить в психологічну структуру діяльності?
6. Що таке потреба? Які є різновиди потреб?
7. Що таке мотив? Які є різновиди мотивів?
8. В чому полягає роль домінуючих мотивів діяльності і мотивів-стимулів?
9. Що таке ціль (мета)?
10. Які рухи називають зовнішніми (предметними), а які внутрішніми (розумовими)?
11. Поясніть, що таке інтеріоризація та екстеріоризація?
12. Що таке вміння? Навичка? Звичка?
13. Які є види навичок і умінь?
14. Як утворюються навички?
15. Що таке перенесення та інтерференція навичок?
16. Які є основні види людської діяльності?
17. Дайте характеристику ігровій діяльності. Чим гра відрізняється від інших видів діяльності?
18. Дайте характеристику навчанню. Від чого залежить успіх навчання?
19. Дайте характеристику праці. Від чого залежить успіх праці?

Рекомендована література:

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія

«Альма-матер»).

2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.

3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.

4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Київ : Знання-прес, 2007. 510 с.

5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.

6. Львіна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.

7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. 403 с. Бібліогр.: с. 396-402.

Семінарське заняття №8

Тема 8. Особливості спілкування та взаємодії особистості

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття:

Під час підготовки до семінарського заняття з метою поглибленого вивчення теоретичного матеріалу рекомендується:

Написати реферативні повідомлення на теми:

- Стереотипізація як ефект міжособистісного сприйняття.
- Вплив рівня культури суб'єкта на його перцептивні здібності.

Розглянути навчальні питання:

1. Загальні питання проблеми спілкування
2. Види спілкування
3. Перешкоди у спілкуванні
4. Невербальна комунікація та її особливості

Контрольні питання

Перше навчальне питання: Загальні питання проблеми спілкування

1. Соціально-психологічна специфіка спілкування.
2. Основні характеристики спілкування.

Друге навчальне питання: Види спілкування

1. Поняття спілкування. Види спілкування.
2. Типи міжособистісного спілкування.
3. Особливості діалогічного спілкування.
4. Зони та фази спілкування.
5. Стили спілкування.

Третє навчальне питання: Перешкоди у спілкуванні

1. Поняття комунікативного бар'єру.
2. Бар'єри пов'язані з особливостями людської психіки.
3. Фасціація як засіб подолання комунікативних бар'єрів.

Четверте навчальне питання: Невербальна комунікація та її особливості

1. Психологічні особливості невербальної комунікації.
2. Основні характеристик невербальних засобів.
3. Вияв емоцій при невербальному спілкуванні.

Практичні завдання до теми

I. Завдання, націлені на засвоєння основних понять теми*

1. Знайдіть відповідність між поняттям та його визначенням:

1)	Спілкування	а)	пояснення поведінки людини загальноприйнятими штампами
2)	Ідентифікація	б)	усвідомлення індивідом того, як його сприймає партнер

я	по спілкуванню.
3) <i>Рефлексія</i>	в) уподібнення у процесі спілкування іншій людині на основі встановлення з нею емоційного зв'язку
4) <i>Стереотипізація</i>	г) різноманітні контакти між людьми, зумовлені потребами спільної діяльності
5) <i>Дзеркальне сприймання</i>	д) приписування іншим певних причин поведінки на основі певних висновків та спостережень
6) <i>Каузальна атрибуція</i>	е) взаємне негативне уявлення один про одного, яке часто виникає в конфлікті

II. Завдання, націлені на розвиток логічних умінь**

1. Проаналізуйте структуру спілкування на прикладі розмови Колобка та Лисиці. Визначте:

- 1) комунікативну сторону їх спілкування (Якою інформацією обмінюються герої?);
- 2) інтерактивну сторону (Яка взаємодія розігрується між ними? До чого вони спонукають один одного?);

3) перцептивну сторону їх спілкування (Як вони сприймають один одного?)

Подумайте, яка сторона спілкування «слабкувата» у Колобка?

2. Визначте, які засоби спілкування (вербальні, невербальні) використані в наступних прикладах. У випадку невербального засобу конкретно вкажіть на його вид (жести, інтонація...):

- 1) Дівчина посміхнулася і грайливо підняла брови.
- 2) Голос телеведучого звучав урочисто і піднесено.
- 3) Слова пісні, що линула з репродуктора, були до болю знайомі.
- 4) Діти, які зібралися їхати на екскурсію, весело махали з автобуса руками, прощаючись з батьками.
- 5) Студентка зітхнула з полегшенням, коли нарешті отримала довгожданий залік.
- 6) Почувши про його вчинок, всі як один відсторонилися від нього, хто на крок, а хто і на більше.
- 7) Студентка, яка добре знає англійську, при зустрічі з англійцем майже його не розуміє.

3. Визначте, про який вид спілкування йдеться в кожному випадку (формальне/неформальне, міжособистісне/ особистісно-групове/ міжгрупове; безпосереднє/ опосередковане; короткочасне/ тривале; незакінчене/ закінчене; стихійне/ організоване)? Будьте уважні, кожен випадок можна описати за декількома характеристиками.

- 1) Президент вітає свій народ з Новим роком та Різдвом.
- 2) Дівчина розповідає свою таємницю друзі.
- 3) Розмова по телефону про те, як пройшли вихідні, поступово перестала бути цікавою. Друзі обмінялися ще декількома фразами і попрощалися.
- 4) Студент спілкується з своєю коханою по мобільному під час лекції.
- 5) Школярі двох класів приймають участь у дебатах на тему «Яким бути майбутньому в Україні?»
- 6) У вас є друг, з яким ви час від часу зустрічаєтесь, щоб поговорити виключно на теми духовності (спорту).
- 7) Бабуся просить водія маршрутки підвезти її за льотною ціною.
- 8) Не дивлячись на те, що хлопець вирішив завершити стосунки, дівчина не облишає надії: продовжує телефонувати йому, слати смс, писати по електронній пошті.

4. Визначте, який про який стиль педагогічного спілкування йдеться в кожному випадку (авторитарний, крайній авторитарний, демократичний, ліберальний)?

1) Завжди із захопленням викладає улюблений предмет, працює над підвищенням свого професійного рівня. Уроки проводить жваво і цікаво. У спілкуванні з учнями доброзичливий, доступний, часто жартує. Учні займаються з великим бажанням на уроках і самостійно, прагнучи бути схожим на свого вчителя. Вони люблять його, відчувають задоволення від спілкування з ним. Вчитель з повагою ставиться до всіх учнів. Оцінюючи виконання завдань, вказує шляхи усунення помилок. Вміло використовує позитивні оцінки для стимуляції діяльності учнів на уроці. Більшість школярів мають міцні знання та вміння з предмету.

2) Вчитель фанатично відданий своїй справі, вважає, що його робота це найголовніше. Предметом володіє досконало. Уроки проводить з великою щирістю, сам весь час знаходиться у русі, показує, пояснює, вказує на помилки. Владний, не прагне до того щоб учні проявляли ініціативу. На уроках залізна дисципліна. Оцінюючи діяльність і особистість учня, вміє нав'язати йому віру у власні сили. Учні поважають вчителя. Більшість мають міцні знання і уміння з усіх розділів програми.

3) На уроках здебільшого похмурий, небагатослівний. До учнів ставиться недобррозичливо. У спілкуванні з ними нерідко грубий і нестриманий. Оцінюючи особистість і діяльність учнів, дотримується стереотипу: "Кращих – хвалити, гірших – осуджувати". За пропуски уроків, порушення дисципліни на уроці виставляє в журнал "двійки". Учні не люблять педагога, уникають спілкування з ним в позаурочний час, неохоче відвідують уроки. Більшість не має міцних знань і вмінь з предмету.

4) Дисципліна на уроках погана, учні в основному надані самі собі. Предметом володіє слабо, при проведенні уроків тримається невпевнено. Використовує мало навчальних моментів, рідко вказує на помилки при виконанні вправ, майже не оцінює їх. При цьому може негативно характеризувати особистість учня. До учнів вчитель ставиться з байдужістю. Школярі його не поважають, предмет знають погано.

III. Психологічні задачі*.**

1) В ході експерименту дослідником С.Левіном двом групам щуренят було забезпечено однакові умови. Єдина відмінність полягала у тому, що одних щодня гладили (пестили), а других – ні. Виявилось, що перші виростили більшими, міцнішими, активнішими, ніж ті, які були позбавлені позитивного контакту. *Про що може свідчити цей експеримент?*

2) У повісті Б.А.Лавренєва "Сорок перший" розповідається, як під час громадянської війни дівчина-червоноармієць волею обставин опиняється на безлюдному острові разом з молодим білогвардійським офіцером. Спільна боротьба за життя зблизила їх, вони покохали одне одного. Вирішальним випробуванням стала поява човна з озброєними людьми. Побачивши, що це білі, дівчина стріляє у свого коханого (він і є сорок першим знищеним нею ворогом), а потім безутішно тужить над його тілом. *Який вид спілкування став більш актуальним для молодих людей вони разом боролися за життя? Які механізми міжособистісного сприймання могли, на вашу думку, сприяти їх зближенню? Який вид спілкування виступив на перший план для дівчини в останній момент? Чому почуття виявилися переможеними? Які механізми міжособистісного сприймання могли бути задіяні в момент прийняття рішення дівчиною?*

3) У попередніх експериментах із залученням значної кількості досліджуваних було виділено задачу, яку, працюючи індивідуально протягом 30 хвилин, не міг розв'язати жоден з них. Потім їх об'єднали в діади, тріади тощо і вони вже спільно розв'язували ту саму задачу. Виявилось, що близько 70% груп знайшли розв'язок, не виходячи за межі того самого часу. *Про що свідчать результати цього експерименту? Як їх можна пояснити?*

4) Старшокласникам пропонувалося перекладати тексти-діалоги з іноземної мови рідною та заучувати свої ролі. При індивідуальному відтворенні вони показали меншу продуктивність, ніж при спілкуванні. Проте детальніший аналіз показав, що це

стосувалося лише середніх за здібностями учнів, які у цьому випадку піднімалися до рівня сильних. Успішність останніх порівняно з їх індивідуальними досягненнями навіть знижувалася. *Про що свідчать результати цього експерименту? Як їх можна пояснити?*

5) Відомо, що у молодшому шкільному віці спілкування між дітьми часто визначають зовнішні чинники (місце проживання дітей, сусідство за партою тощо). Спілкування у підлітковому віці характеризується значною інтенсивністю і вибірковістю. Це спілкування у межах певної групи, на ґрунті певних інтересів підлітків. У юнацькому віці коло суб'єктів спілкування звужується, спілкування стає довірливим, інтимним. *Що лежить в основі цієї закономірності? Чим зумовлена зміна змісту спілкування з віком?*

Список рекомендованої літератури:

1. Волянська О. В., Ніколаєвська А. М Соціальна психологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 275 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. посібник. Київ, 2005. 448 с.
3. Корнєв М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія: підручник. Київ: Либідь, 1995. 304 с.
4. Психологія особистості: Словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с.
5. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник . Харків: Прапор, 2007. 640 с.
6. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. 403 с. Бібліогр.: с. 396-402.

Семінарське заняття №9

Тема 9. Проблеми групи та вивчення її динаміки у діяльності правоохоронних органів

Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття:

Під час підготовки до семінарського заняття з метою поглибленого вивчення теоретичного матеріалу рекомендується:

Написати реферативні повідомлення на теми:

- Ознаки взаємодії людей, що характерні для ситуації малої групи за А. Донцовим.
- Симптоми групомислення, які було відкрито І. Джанісом.

Розглянути навчальні питання:

1. Проблема групи в соціально-психологічних дослідженнях
2. Психологічна характеристика великих груп
3. Соціально-психологічні дослідження динаміки малих груп

Контрольні питання

Перше навчальне питання: Проблема групи в соціально-психологічних дослідженнях

1. Соціальна спільність і соціальна група.
2. Характеристика сумісної діяльності.
3. Параметри, що характеризують групу як цілісність.
4. Соціально-психологічні характеристики групи.

Друге навчальне питання: Психологічна характеристика великих груп

1. Класифікація великих соціальних груп.
2. Психологія етнічних груп.

Третє навчальне питання: Соціально-психологічні дослідження динаміки малих груп

1. Сутнісні ознаки малої групи.
2. Основні підходи та напрями у вивченні малої групи.
3. Види і структурні характеристики малої групи.

Практичні завдання до теми

IV. Завдання, націлені на засвоєння основних понять теми*

1. Знайдіть відповідність між поняттям та його визначенням:

1) Міжособистісні взаємини	а) процес взаємного зближення членів групи
2) Умовна група	б) окреме об'єднання в середині малої групи, яке має неформальний характер, виникає стихійно, завдяки інтересам, симпатіям і антипатіям
3) Реальна група	в) група людей, з думкою яких людина особливо рахується.
4) Офіційна група	г) група створена на підставі наказу, юридичного документу, штатного розпису
5) Неофіційна група	д) група, члени якої об'єднані спільними ознаками але не взаємодіють між собою
6) Референтна група	е) група, яка виникає і існує на основі спільних інтересів її членів, спільної мотивації та діяльності
7) Диференціація	ж) суб'єктивні зв'язки і ставлення, які виникають і існують між людьми в соціальних групах
8) Інтеграція	з) процес розмежування групи на мікрогрупи та на окремих членів групи за статусом
9) Мікрогрупа	и) об'єднання людей, яке існує у певному просторі і часі, члени цієї групи зв'язані реальною взаємодією
10) Групова згуртованість	к) відносно стійкий емоційний стан, в якому поєднуються настрої, душевні переживання, хвилювання членів групи та їх ставлення один до одного.
11) Психологічний клімат	л) ступінь прихильності до групи її членів

V. Завдання, націлені на розвиток логічних умінь**

1. Прочитайте подані нижче тексти і визначте вид групи, який описано в кожному з них. Вкажіть, за якими ознаками ви виявили вид групи у кожному випадку.

1) Коли кілька пасажирів, що не знали одне одного досі, зустрілися в купе поїзда, почалося звичайне дорожнє життя... Знайшовся один, що взяв на себе функції лідера. Молодий чоловік став ініціатором якоїсь розваги. Другий пасажир взяв на себе роль оповідача цікавих пригод, третій став об'єктом осуду четвертого, а цього четвертого мовчки засуджували за галасливість. (за В.С.Мерліним)

2) Восьмий клас відзначався хорошою успішністю. Кожне важливе питання з життя класу жваво обговорювалося однокласниками. Відверто засуджувалися недоліки, помилки учнів. Якщо було потрібно щось організувати, то активу варто було сказати: "Це завдання виконаєш ти" або "Краще зробити так". І все виконувалося ретельно і безвідмовно.

VI. Психологічні задачі***.

1) При доборі кандидатів у члени екіпажу для тривалого космічного польоту обов'язково враховують ступінь сумісності майбутніх космонавтів. Хоча для цього проводиться тестування, все ж головним показником є результати експерименту, який моделює спільну діяльність кандидатів в умовах тривалої повної ізоляції від зовнішнього світу. Проте й у такий спосіб подекуди не вдається уникнути конфліктів та непорозумінь, що мають місце під час космічного польоту. Наприклад, члени одного з екіпажів "Аполону", повернувшись на Землю, більше ніколи не збиралися разом. Чому так трапляється? На чому ґрунтується сумісність?

2) Спортсмени оцінювали внески тренера в ділове й емоційне об'єднання команди та ступінь його особистого впливу на її членів. Виявилось, що такі оцінки залежали від рівня групового розвитку команди. Члени команд високого рівня відзначали великий внесок тренера в інтеграцію команди, його високу активність і особистий вплив на спортсменів. Члени команд низького рівня розвитку бачили у своєму тренері дезорганізатора у сфері емоційних, передусім ділових стосунків, але визнавали його особистий вплив. У свою чергу, тренери, які працювали неефективно, не лише сприймали своїх підлеглих як дезорганізаторів у цих сферах, а й вважали їх безініціативними. *Як пояснити ці результати? На яку закономірність вони вказують?*

3) За даними досліджень, чим більш згуртована група, тим відчутніші зміни відбуваються в поведінці її членів. Якщо один з них порушує групові норми, то карається тим більше, чим далі виходить за визначені цими нормами межі. Високий статус у такій групі посідає той, хто не лише дотримується норм, а й активно утверджує їх власною поведінкою. Завдяки чому відбуваються такі зміни в поведінці членів групи? Що за цим криється?

4) Визначався ступінь сприятливості міжособистісних стосунків у трьох бригадах, що працювали з різною ефективністю. Одна з них, як було попередньо встановлено, досягла високого рівня групового розвитку, друга – середнього, третя – низького. З'ясувалося, що в першій бригаді зв'язок між ефективністю спільної діяльності і міжособистісними стосунками був позитивний, у другій – негативний, у третій його взагалі не було. *Як пояснити отримані результати? Яку закономірність вони засвідчують?*

5) Няня дитячого садочка Ольга Василівна зовсім не розуміє і не цінує роботи виховательки, вона з першого ж дня не злюбила Ніну Іванівну за її повільність та деяку неохайність. Особиста неприязнь була такою великою, що вони навіть не розмовляли між собою. Починала сутичку няня. Сварки розгоргорталися дедалі частіше і почали протікати при дітях. *З'ясуйте, як відносини, що склалися між нянею і вихователькою дитячого садка, можуть вплинути на становлення особистості дітей даної групи?*

Список рекомендованої літератури:

1. Волянська О. В., Ніколаєвська А. М. Соціальна психологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 275 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. посібник. Київ, 2005. 448 с.
3. Корнєв М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія: підручник. Київ: Либідь, 1995. 304 с.
4. Психологія особистості: Словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с.
5. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник . Харків: Прапор, 2007. 640 с.
6. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. 403 с.- Бібліогр.: с. 396-402.

Семінарське заняття №10

Тема 10. Лідерство як динамічний процес у діяльності правоохоронних органів
Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарського заняття:

Під час підготовки до семінарського заняття з метою поглибленого вивчення теоретичного матеріалу рекомендується:

Написати реферативні повідомлення на теми:

1. Відмінності між лідером і керівником за Б. Паригінім.
2. Поняття "маргінальний статус" керівника.

Розглянути навчальні питання:

1. Теорії походження лідерства

2. Типи та функції лідерства

3. Стили лідерства та гендер

Контрольні питання

Перше навчальне питання: Теорії походження лідерства

1. Соціологічні і психологічні теорії лідерства.

2. Теорія особистісних якостей лідера.

3. Поведінкові теорії лідерства.

4. Теорії лідерства засновані на ситуаційному підході.

Друге навчальне питання: Типи та функції лідерства

1. Типи лідерства.

2. Типологія лідерства за Д. Паригінім.

3. Типи лідерства за характером діяльності.

4. Конструктивна функція лідерства.

5. Організаційна, координаційна та інтеграційна функції лідерства.

Третє навчальне питання: Стили лідерства та гендер

1. Авторитарний стиль лідерства.

2. Демократичний стиль лідерства.

3. Стиль потурання.

4. Якості властиві лідерові.

Список рекомендованої літератури:

1. Волянська О. В., Николаєвська А. М Соціальна психологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 275 с.

2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. посібник. Київ, 2005. 448 с.

3. Корнєв М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія: підручник. Київ: Либідь, 1995. 304 с.

4. Психологія особистості: Словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с.

5. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник . Харків: Прапор, 2007. 640 с.

6. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. 403 с. Бібліогр.: с. 396-402.

Завдання для самостійної роботи

Частина матеріалу навчальної дисципліни виносяться на самостійне опрацювання. Виконання самостійної роботи оцінюється окремо та є невід'ємною складовою успішного проходження курсу. Для виконання завдань самостійної роботи вам необхідно зробити конспект викладу теоретичних питань та записів виконання практичних завдань. Кожне теоретичне питання має бути ґрунтовно висвітлене в обсязі не менше двох сторінок рукописного тексту.

Розділ 1. Теоретичні та методологічні основи прикладної психології

Семінарське заняття №1

Тема 1. Розвиток прикладної психології як науки та навчальної дисципліни.

1. Мета самостійної роботи студентів:

- розширення та поглиблення знань з вивчаємої теми;
- формування вмінь та навичок застосування отриманих знань у процесі вивчення дисципліни;
- підготовка до семінарського заняття.

2. Методичні рекомендації, вказівки та завдання на самостійну роботу

- Вивчити навчальний матеріал лекції та опрацювати рекомендовану літературу.
- Доповнити конспект лекції необхідним навчальним матеріалом згідно плану семінарського заняття.
- Скласти конспект тез питань для самостійного опрацювання.
- Перевірити свою готовність до семінарського заняття по контрольним питанням.
- **Підготувати реферати і виступити з ними на семінарському занятті.**
- 1. Біхевіористичний підхід у вивченні особистості.
- 2. Когнітивний підхід у вивченні особистості.
- 3. Структура особистості у психоаналітичній теорії З Фрейда.
- 4. Гуманістичний підхід у теорії вивчення особистості
- 5. Ш. Бюлер та теорії розвитку особистості
- 6. Психосоціальна теорія розвитку особистості Е. Еріксона.
- 7. Системно-діяльнісний підхід до вивчення особистості у вітчизняній психології.
- 8. Історичні етапи розвитку психології.

3. Перелік питань для обов'язкового самостійного опрацювання студентами

Один учений висловив основну тезу своєї теорії так: «Чи сміється дитина, дивлячись на іграшку, чи посміхається Гарібальді, коли зазнає переслідувань за надмірну любов до батьківщини, чи тремтить дівчина, вперше думаючи про кохання, чи пізнає Ньютон світові закони і записує їх на папері — всюди завершальним актом є м'язевий рух». Проаналізуйте зміст цього твердження і встановіть, про яку теорію йдеться. Яке місце вона посідає в історії психології?

4. Рекомендована література:

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Кїв : Знання-прес, 2007. 510 с.
5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.
6. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.
7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2015. - 403 с. - Бібліогр.: с. 396-402.

Тема 2. Галузі та методи прикладної психології

1. Мета самостійної роботи студентів:

- розширення та поглиблення знань з вивчаємої теми;
- формування вмінь та навичок застосування отриманих знань у процесі вивчення дисципліни;
- підготовка до семінарського заняття.

2. Методичні рекомендації, вказівки та завдання на самостійну роботу

- Вивчити навчальний матеріал лекції та опрацювати рекомендовану літературу.

- Доповнити конспект лекції необхідним навчальним матеріалом згідно плану семінарського заняття.
- Скласти конспект тез питань для самостійного опрацювання.
- Перевірити свою готовність до семінарського заняття по контрольним питанням.
- **Підготувати реферати і виступити з ними на семінарському занятті.**
- 1. Особливості застосування методу анамнезу у психології.
- 2. Характеристика методу контент-аналізу.
- 3. **Перелік питань для обов'язкового самостійного опрацювання студентами**
- 1. У чому полягає відмінність між спостереженням і експериментом?
- 2. Чому метод тестів не став основним у психологічних дослідженнях?
- 3. Обґрунтуйте необхідність кількісного оброблення експериментальних матеріалів.
- 4. Які галузі психологічної науки найбільше пов'язані з Вашою майбутньою професією?

Вирішити практичне завдання:

Завдання 1.

Які методи психологічних досліджень наведені в нижче наведених прикладах

1. З метою вивчення товариськості досліджуваного йому було запропоновано низку питань для відповіді.
2. У віці шести з половиною років Сана Н. добре справляється із завдання співставити два предмети, тобто вказати як спільні їх ознаки, так і ті, що їх відрізняють. При цьому, дівчинка виявляє здібності до спостереження за власними мислительними операціями: Сана робить цікаве зауваження: “Мама, а різне мені легше побачити, ніж однакове. Це я давно вмію. А знаходить однакове нецікаво – воно однакове, але не зовсім”.
3. Для вивчення відволікання уваги досліджуваному пропонують вирішити математичні задачі і одночасно вмикати телевізор з цікавим фільмом (відволікаючий подразник).
4. Для вивчення індивідуальних особливостей пам'яті піддослідні заучують 10 англійських слів. Протоколіст записує, яку кількість слів запам'ятовує кожний досліджуваний після кожного повтору і скільки потребується повторів, щоб запам'ятати усі 10 слів.

4. Рекомендована література:

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Київ : Знання-прес, 2007. 510 с.
5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.
6. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.
7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2015. - 403 с. - Бібліогр.: с. 396-402.

Тема 3. Розиток психіки та свідомості. Мозок та психіка

1. Мета самостійної роботи студентів:

- розширення та поглиблення знань з вивчаємої теми;
- формування вмінь та навичок застосування отриманих знань у процесі вивчення дисципліни;
- підготовка до семінарського заняття.

2. Методичні рекомендації, вказівки та завдання на самостійну роботу

- Вивчити навчальний матеріал лекції та опрацювати рекомендовану літературу.

- Доповнити конспект лекції необхідним навчальним матеріалом згідно плану семінарського заняття.

- Скласти конспект тез питань для самостійного опрацювання.

- Перевірити свою готовність до семінарського заняття по контрольним питанням.

- Підготувати реферати і виступити з ними на семінарському занятті.

1. Культурно-історична концепція розвитку психіки людини.
2. Свідомість як основна характеристика вищої психічної діяльності особистості.

3. Про співвідношення свідомості і несвідомого в психіці людини.

4. Свідомість та ментальність українського народу.

5. Змінені стани свідомості: медитація, гіпноз, вплив наркотичних препаратів

6. Види та особливості інтелектуальної поведінки тварин.

3. Перелік питань для обов'язкового самостійного опрацювання студентами

1. Визначте форми вияву психіки спільні для людей і тварин.
2. Чи можна закономірності психіки, що виявлені у тварин, переносити на людину?
5. З'ясуйте чому і як виникла свідомість?
6. Порівняйте зміст понять «надсвідоме» і «підсвідоме».

Практичні завдання до теми

IV. Завдання, націлені на засвоєння основних понять теми*

4. Знайдіть відповідність між поняттям та його визначенням:

11. Філогенез психіки	11) здатності активно реагувати на життєво важливі зовнішні впливи
12. Відображення	12) найпростіша вроджена форма реагування, яка забезпечує задоволення життєво важливих потреб.
13. Подразливість	13) вищий рівень розвитку психіки.
14. Чутливість	14) форма реагування, яка утворилась шляхом научіння і закріпилась шляхом багаторазового повторення.
15. Інстинкт	15) відповідь організму на подразнення, яке здійснюється за участю нервової системи.
16. Безумовний рефлекс	16) здатність матерії, як живої так і неживої, реагувати на впливи.
17. Умовний рефлекс	17) ланцюг безумовних рефлексів, які утворюють доволі жорстку програму поведінки.
18. Рефлекс	18) цілеспрямована поведінка тварин.
19. Інтелектуаль-на поведінка	19) здатність реагувати на впливи середовища, від яких безпосередньо життя організму не залежить, але які сигналізують про значущі впливи і орієнтують організм у середовищі.
20. Свідомість	20) розвиток психіки в ході еволюції.

5. Знайдіть відповідність:

5) <i>Антропоси хізм</i>	5) психіку має вся матерія, жива і нежива
6) <i>Панпсихізм</i>	6) психіка властива лише організмам, які мають нервову систему
7) <i>Біопсихізм</i>	7) психіка властива тільки людині
8) <i>Нейропсихізм</i>	8) психіка властива лише живій матерії

6. Знайдіть відповідність між стадією розвитку психіки, психічним процесом, який властивий тваринам, та формою поведінки, яка властива тварині на цій стадії:

4) Елементарна сенсорна психіка	4) сприймання	4) інтелектуальна поведінка
5) Перцептивна психіка	5) наочно-дійове мислення	5) інстинкти та безумовні рефлекс
6) Стадія тваринного інтелекту	6) відчуття	6) навички, в основі яких лежать умовні рефлекс

V. *Завдання, націлені на розвиток логічних умінь***

4. Виділіть ознаки, суттєві для кожного поняття окремо. Суттєві ознаки поняття – це найбільш важливі ознаки, які відрізняють це поняття від інших і без яких воно втрачає свій смисл.

<i>Безумовний рефлекс</i>	вроджена реакція; може «згаснути»; передається спадково; реакція, яка набута шляхом навчання; забезпечує задоволення життєво важливих потреб; забезпечує більш ефективне пристосування до умов, які змінюються; стійкий і майже незмінний.
<i>Умовний рефлекс</i>	

5. Виділіть тільки ті ознаки, які відносяться до поняття «свідомість». Які з цих ознак суттєві?

<i>Свідомість</i>	знання про себе, свої думки і почуття; вроджена програма поведінки; вищий рівень розвитку психіки; потік думок; рефлекс; зосередженість на об'єкті; розрізнення «Я» і не «Я»; миттєве реагування на різкий звук; формулювання цілі; проявляється в діяльності.
-------------------	--

6. Яка діяльність – усвідомлювана чи несвідомо – проявляється в наведених нижче прикладах:

- 10) Новонароджена дитина стискає палець дорослого або олівець, якщо ним доторкнутися до її долоні.
- 11) Плавець, який пливе брасом, видихає повітря, коли занурюються у воду, і вдихає, коли виринає на поверхню.
- 12) Людина затримує подих, коли заходить у місце з неприємним запахом.
- 13) Людина миттєво відсмикує руку, якщо торкається гарячого.
- 14) Школяр, якого «вивели з себе», порвав підручник та зошити і вдарив одного з своїх товаришів.
- 15) Дівчина на високих підборах обережно іде по слизькому тротуару.
- 16) Учень швидко і правильно виконує множення, не пам'ятаючи правил цієї математичної операції.

17) Учень довгий час намагався вирішити математичну задачу, проте йому це ніяк не вдавалося. Коли він нарешті облишив свої зусилля, спосіб вирішення задачі раптом сам спав йому на думку.

18) Купуючи квіти для дівчини на перше побачення, студент не вагаючись вибрав ромашки. Згодом виявилось, що це улюблені квіти дівчини.

VI. Психологічні задачі***

б) Акваріумний сомик в ході експерименту був здатен навчитися знаходити в спеціально побудованій перешкоді прохід, який веде до приманки. Він відчув запах приманки і плив в його напрямку, а коли натикався на перепону, то повертав і плив вздовж неї, аж поки випадково не натрапляв на прохід. Лише після багатьох таких самих повторів експерименту сомик навчився відразу пливати до проходу, а не здійснювати рух, як раніше вздовж перешкоди. Коли ж перепону прибирали, сомик все одно плив до приманки завченим шляхом. *Що це за форма поведінки? Яким психічним процесом переважно керується тварина? На якому рівні розвитку психіки знаходиться ця тварина?*

7) Лабораторні щури здатні навчитися шляхом багатьох спроб проходити складні і заплутані лабіринти, щоб дістатися їжі. Але, якщо прибрати стінки лабіринту, то щур не буде йти завченим «зигзагоподібним» шляхом, а просто підійде до корму. *Чим можна пояснити таку поведінку тварини? Яким психічним процесом переважно керується тварина? На якому рівні розвитку психіки знаходиться ця тварина?*

8) Яка діяльність: свідомо чи несвідомо – виявляється нижче наведеної ситуації

У хворого на “білу гарячку” реальна дійсність начебто затьмарюється багато чисельними яскравими галюцинаціями (йому ввижаються біси, які нападають на нього та погрожують розправою; він бачить тварин або комах, які кусають його; чуються голоси, що погрожують вбити тощо). Рятуючись від переслідувань, хворий може отримати тяжкі травми та каліцтва.

9) Які ознаки свідомого або несвідомого виявляється в нижче наведених прикладах

1. Дитина вже після народження міцно стискає долонями палець дорослої людини або олівець.

10) 2. Готуючись до публічного виступу, іспиту, змагань, важливої ділової зустрічі тощо, важливо напередодні змодельовати власну емоційну реакцію. Таке попереднє “програвання” різноманітних емоційних ситуацій, як правило, допомагає виважено і спокійно вирішити багато життєвих проблем та конфліктів, не виснажуючи психофізіологічних резервів організму.

- Підготувати реферати і виступити з ними на семінарському занятті.
- Культурно-історична концепція розвитку психіки людини.
- Розвиток наукових знань про природу психіки.
- Психіка тварин і людини: порівняльний аналіз.
- Інтелект тварин. Види та особливості інтелектуальної поведінки тварин
- Свідомість як основна характеристика вищої психічної діяльності особистості.
- Про співвідношення свідомості і несвідомого в психіці людини.
- Свідомість та ментальність українського народу.
- Змінені стани свідомості: медитація, гіпноз, вплив наркотичних препаратів

4. Рекомендована література:

- Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-ге вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія

«Альма-матер»).

- Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
- Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
- Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Київ : Знання-прес, 2007. 510 с.
- Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.
- Львіна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.
- Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2015. - 403 с. - Бібліогр.: с. 396-402.

Розділ 2. Основні психічні процеси та властивості особистості

Тема 4. Пізнавальні психічні процеси особистості

1. Мета самостійної роботи студентів:

- розширення та поглиблення знань з вивчаємої теми;
- формування вмінь та навичок застосування отриманих знань у процесі вивчення дисципліни;
- підготовка до семінарського заняття.

2. Методичні рекомендації, вказівки та завдання на самостійну роботу

- Вивчити навчальний матеріал лекції та опрацювати рекомендовану літературу.
- Доповнити конспект лекції необхідним навчальним матеріалом згідно плану семінарського заняття.
- Скласти конспект тез питань для самостійного опрацювання.
- Перевірити свою готовність до семінарського заняття по контрольним питанням.
- **Підготувати реферати і виступити з ними на семінарському занятті:**
  1. Паранормальні явища: можливі механізми та природа їх прояву.
  2. Розвиток спостережливості у дітей.
  3. Зв'язок відчуттів з властивостями зовнішнього і внутрішнього середовища організму.
  4. Порівняльний аналіз образів відчуттів і сприйняття.
  5. Візуальна культура та сприймання: як людина бачить світ
  6. Мовлення як пізнавальний психічний процес. Розвиток мовлення людини.
  7. Вчення про інтелект Дж. Гілфорда та Д.Векслера.
  8. Штучний інтелект: проблема створення та функціонування.
  9. Особистісні властивості творчої людини: творче мислення.
  10. Порушення пам'яті та психокорекція.
  11. Методи вивчення пам'яті.
  12. Запам'ятовування та умови його ефективності.
  13. Особливості розвитку дитячого мислення.
  14. Закон забування Г.Ебінгауза
  15. Поняття „інсайт”, особливості його виникнення та вияву.
  16. Уява та індивідуальна творчість.
  17. Психологічні механізми фантазії.
  18. Розвиток уваги у дітей, боротьба з неухважністю.
  19. Психологічні прийоми розвитку уваги.

3. Перелік питань для обов'язкового самостійного опрацювання студентами

1. На основі першоджерел, власних спостережень, опитування дослідіть «магічне» число Міллера (7 ± 2): чи воно проявляється лише у психічних процесах уваги та сприйняття, чи є визначальним в управлінні людьми, у «конструкції» всесвіту (7 днів у тижні, 7 кольорів райдуги) тощо?
2. Вивчіть щонайбільше просторових ілюзій сприйняття, спробуйте класифікувати їх і дайте рекомендації щодо можливості їх урахування у сприйманні людини людиною.
3. Опрацюйте відомі методики швидкого запам'ятовування великого обсягу матеріалу. На яких фізіологічних механізмах базуються мнемонічні дії? Оволодійте якоюсь із ефективних методик і поділіться суб'єктивними враженнями.
4. Дослідіть спільне й відмінне у процесах науково-технічного і художнього (літературного, образотворчого, музичного, акторського) творчого мислення.
5. Чи є сильна воля основною якістю «харизматичної особистості»? Проведіть дослідження на основі першоджерел та опитування.

Вирішити практичне завдання:

Завдання 1.

Які з перерахованих явищ відносяться до пам'яті, а які – до уяви?

Досвід, впізнання, мрія, забування, пригадування, збереження, мета, відтворення, передбачення, творчість, згадування, запам'ятовування, ілюзія, фантазія, модель майбутнього, розповідь про минуле. Розповідь про майбутнє, ідеал, гіпотеза, галюцинація.

Завдання 2.

Визначте, в яких із перерахованих обставин пам'ять працює краще, а в яких – гірше.

Коли ми старіємо; коли ми заглиблені у цікаву роботу; коли ми поспішаємо; коли на нас тиснуть обставини; коли наявні відволікаючі фактори; коли нас перебивають; коли нас переповнюють почуття (захоплення, радості); коли ми в роздумах; коли ми втомилися і хочемо спати; коли ми знаходимося у звичних умовах; коли ми не розуміємо сутності інформації; коли існує певна мета; коли ми знаходимося у стресовому стані; коли перебуваємо у депресивному стані; коли надмірно стривожені; коли обмаль часу.

Завдання 3.

Вкажіть, які особливості сприймання проявляються в кожному з наведених нижче тверджень.

1. В об'єктивній реальності предмети сприймаються нами як відносно постійні за формою, розміром, кольором незалежно від умов їх сприйняття.
2. Ми переважно виділяємо одні об'єкти у порівнянні з іншими, що обумовлюється нашими потребами та інтересами.
3. Отримані із зовнішнього світу враження людина завжди відносить до тих чи інших предметів або явищ.
4. Ставлення до оточуючого середовища обумовлюється минулим досвідом людини, осмисленням і усвідомленням того чи іншого предмета або явища.

Завдання 4.

Визначте, які види пам'яті проявляються у нижче наведених ситуаціях:

1. Щоб зрозуміти відмінність між твердими і м'якими речовинами, пригадайте, які вони на дотик.
2. До свідка звернулися з проханням скласти словесний портрет злочинця.
3. Шеф-кухар пропонує своїм учням скуштувати страву і визначити, з яких інгредієнтів вона складається.
4. Вчитель пропонує старшокласникам визначити за запахом, яка речовина утворюється в результаті продемонстрованої хімічної реакції.
5. Зайшовши, в будинок, дівчинка визначила, що сьогодні мама приготувала на обід.

6. Повернувшись із відпустки в офіс, секретарка включила комп'ютер. Поклавши пальці на клавіатуру, вона легко почала набирати текст документу.

7. Під час проведення конкурсу бальних танців серед юніорів танцювальна пара №11 зробила помилку – розпочали свій виступ пізніше на декілька секунд, ніж інші.

8. Поспілкувавшись із хворим декілька хвилин, лікар подумки зробив припущення, що пацієнт, можливо, хворий на діабет.

9. Студент вдома легко відтворив у зошиті схему, яку викладач намалював під час лекції на дошці.

10. Передивляючись фотографії про відпочинок на березі моря, дівчина пригадала мелодію, яка звучала того вечора у кафе та хлопця, який запросив на танець.

11. Підходячи до цвинтаря, у бабусі на очах з'явилися сльози.

12. Юнак почервонів, коли по дорозі до школи зустрів дідуса, в якого минулого місяця з друзями обтрусив яблуню.

13. Художнику достатньо було подивитися на пейзаж лише протягом кількох хвилин, після чого він міг продовжувати працювати над картиною вдома, зберігаючи в пам'яті яскравий образ побаченого з усіма деталями.

14. Малюк, почувши голос матері, повернув голову в її бік.

15. Вчителька запропонувала дітям прослухати фрагмент музичного твору і назвати його.

16. Під час екскурсії учні легко впізнали картину, репродукцію якої показував на заняттях викладач.

17. Під час іспиту студент продемонстрував членам екзаменаційної комісії глибокі знання з дисципліни, зокрема категоріально-поняттєвого апарату.

18. Випадковий свідок пограбування банку допоміг працівникам міліції, коли пригадав, якого кольору та марки автомобіль був у граб'язників.

19. Режисер звернувся до акторів з проханням вивчити на завтра текст нової ролі.

20. Дівчинка добре пам'ятала номер телефону бабусі, якій телефонувала щовечора.

21. Вчителька задала домашнє завдання – вивчити вірш. Під час його перевірки на уроці Андрій декламував найкраще з усіх учнів. За два тижні вчителька звернулася з проханням до Андрія ще раз розказати вивчений вірш, однак він не зміг цього зробити.

22. Під час вступних іспитів з математики абітурієнт зміг правильно розв'язати лише половину задач. Прийшовши додому, хлопець намагався пригадати завдання, які викликали труднощі, але не зміг.

23. На уроці музики учні прослухали твір П.І.Чайковського «Пори року». Вчитель поцікавився, які образи природи виникли у вашій уяві під час прослуховування цього музичного твору?

24. Адвокат звернувся з проханням до підзахисного розповісти про всі подробиці події.

25. Мама вчила доньку в'язати шкарпетки спицями.

4. Рекомендована література

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).

2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.

3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.

4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Кїв : Знання-прес, 2007. 510 с.

5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.

6. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях :

навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.

7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2015. - 403 с. - Бібліогр.: с. 396-402.

Тема 5. Емоційно-вольові психічні процеси особистості

1. Мета самостійної роботи студентів:

- розширення та поглиблення знань з вивчаємої теми;
- формування вмінь та навичок застосування отриманих знань у процесі вивчення дисципліни;
- підготовка до семінарського заняття.

2. Методичні рекомендації, вказівки та завдання на самостійну роботу

- Вивчити навчальний матеріал лекції та опрацювати рекомендовану літературу.
- Доповнити конспект лекції необхідним навчальним матеріалом згідно плану семінарського заняття.
- Скласти конспект тез питань для самостійного опрацювання.
- Перевірити свою готовність до семінарського заняття по контрольним питанням.

- Підготувати реферати і виступити з ними на семінарському занятті:

1. Сон та його види: гіпноз, летаргічний сон, лунатизм.
2. Розвиток та виховання вольової активності людини.
3. Регулятивні процеси в структурі особистості
4. Стрес та його психологічна характеристика.

3. Перелік питань для обов'язкового самостійного опрацювання студентами .

1. Дайте визначення наступним поняттям: амбівалентність, апатія, депресія, пристрасть, стрес, емпатія;
2. Проаналізуйте основні теорії емоцій;
3. Що таке сила волі і чим вона зумовлюється?
4. Якими є головні етапи розвитку складної вольової дії?
5. Що таке вольове зусилля та якими чинниками воно зумовлюється?
6. Чим у психологічному значенні відрізняються поняття "бажання" та "воління"?
7. Які причини можуть викликати боротьбу мотивів?
8. Що може впливати на прийняття людиною рішення?
9. Які чинники, на вашу думку, справляють найбільший вплив на розвиток волі людини?
10. У чому полягає слабкість волі і які її причини?
11. Філософ і культуролог М. Бахтін вважав, що життя людини можна розглядати як складний вчинок, а кожний окремих акт і переживання є моментом її життя - вчинок. Він описав чотири групи характеристик вчинку: ціннісність, єдність, відповідальність і надійність. Пригадайте у своєму житті вчинок, який змінив вашу долю і включав ці характеристики. Охарактеризуйте його.

4. Рекомендована література:

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер.

В.О. Васютинський. Київ : Знання-прес, 2007. 510 с.

5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.

6. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.

7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2015. - 403 с. - Бібліогр.: с. 396-402.

Тема 6. Індивідуально – психологічні особливості особистості та їх урахування у професійній діяльності

1. Мета самостійної роботи студентів:

- розширення та поглиблення знань з вивчаємої теми;
- формування вмінь та навичок застосування отриманих знань у процесі вивчення дисципліни;
- підготовка до семінарського заняття.

2. Методичні рекомендації, вказівки та завдання на самостійну роботу

- Вивчити навчальний матеріал лекції та опрацювати рекомендовану літературу.
- Доповнити конспект лекції необхідним навчальним матеріалом згідно плану семінарського заняття.
- Скласти конспект тез питань для самостійного опрацювання.
- Перевірити свою готовність до семінарського заняття по контрольним питанням.

- Підготувати реферати і виступити з ними на семінарському занятті:

1. Сфери прояву темпераменту особистості.
2. Історія вивчення про темперамент.
3. Будова нервової системи людини.
4. Формування характеру особистості у процесі її становлення.
5. Акцентуації характеру особистості.
6. Формування інтелектуальної активності особистості.
7. Розвиток здібностей у процесі становлення особистості.

3. Перелік питань для обов'язкового самостійного опрацювання студентами

1. Проведіть дослідження (спостереження) вищих тварин (собак або котів) на наявність чотирьох основних типів нервової системи - холеричного, сангвінічного, флегматичного і меланхолічного. Чи справді, як вважав І. П. Павлов, люди і вищі тварини наділені аналогічними темпераментами?

2. Прочитайте уважно праці Ч. Ломброзо. Доберіть факти з психіатрії та криміналістики, додайте матеріали художніх творів і власні спостереження. Чи насправді існує злочинний тип обличчя, що його шукав Ч. Ломброзо?

3. Проведіть дослідження художнього та мислительного типів нервової діяльності. Чи справді існує антагонізм між «фізиками» та «ліриками», чи це тільки вигадка пропагандистів 60-70-х рр.?

Вирішити практичне завдання:

Завдання 1.

Студент запізнився у театр, його не впустили до зали. Він подумав:

1. «Перша дія буде нецікавою. Схожу тим часом у буфет і почекаю антракту».
2. «Мені завжди не таланить. Один раз вибрався у театр, та й то невдало». І поїхав додому.

Вкажіть, для людей яких типів темпераменту є характерною така поведінка.

Завдання 2.

Визначте спосіб поведінки людей різних типів темпераментів у проблемній ситуації:

чотири втомлених мандрівника дісталися опівночі до міської брами. Брама зачинена і сторожа спить. Завдання виконайте письмово.

Перший мандрівник сів на землю і затужив: «Ось так не везе, варто було вибратися з дому, і таке невезіння! Що ж робити – до ранку ще так далеко, згадайте мої слова, ще й дощ піде» приказував крізь сльози.

Другий мандрівник: «Навіщо ж бурчати, виб'ємо браму, і всі справи!» збуджено проговорив він, б'ючи кулаком у браму.

Третій мандрівник: «Друзі, зберігайте спокій, що ви метушитесь, сядемо і почекаємо, літня ніч коротка» – заспокоював він приятелів. Давайте роздивимося браму ближче.

Четвертий мандрівник: «Навіщо сидіти і чекати. Подивіться, під нею велика щілина. А раптом, ми зможемо в неї пролізти» – проявив ініціативу мандрівник.

4. Рекомендована література:

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).

2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.

3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.

4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Кїв : Знання-прес, 2007. 510 с.

5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.

6. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.

7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2015. - 403 с. - Бібліогр.: с. 396-402.

Розділ 3. Особистість у діяльності та спілкуванні

Тема 7. Діяльність як основна форма розвитку особистості правоохоронця

1. Мета самостійної роботи студентів:

- розширення та поглиблення знань з вивчаємої теми;
- формування вмінь та навичок застосування отриманих знань у процесі вивчення дисципліни;
- підготовка до семінарського заняття.

2. Методичні рекомендації, вказівки та завдання на самостійну роботу

- Вивчити навчальний матеріал лекції та опрацювати рекомендовану літературу.
- Доповнити конспект лекції необхідним навчальним матеріалом згідно плану семінарського заняття.
- Скласти конспект тез питань для самостійного опрацювання.
- Перевірити свою готовність до семінарського заняття по контрольним питанням.

Підготувати реферати і виступити з ними на семінарському занятті:

1. Психологічна структура діяльності
2. Значення гри для психічного розвитку дошкільника
3. Психологія діяльності та пізнавальні процеси
4. Звички та особливості їх формування.
5. Спілкування як вид діяльності та комунікативний елемент діяльності.

6. Гра як вид діяльності у дорослих людей.

3. Перелік питань для обов'язкового самостійного опрацювання студентами

1. Поясніть, яку роль відіграє гра в діяльності людини і чи потрібні дорослим ігри.
2. Назвіть критерії результативної діяльності.
3. Поясніть, який вид чи тип діяльності найбільшою мірою впливає на пізнання людиною світу, її самореалізацію та вдосконалення.
4. Вкажіть, у чому полягає досвід особистості і як він впливає на результативність діяльності?
5. Обґрунтуйте, як співвідносяться зовнішня та внутрішня (психічна) діяльність?
6. У чому полягає суть інтеріоризації та екстеріоризації, наведіть приклади.
7. Проаналізуйте, що таке репродуктивна, творча праця, праця за алгоритмом.

4. Рекомендована література:

8. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).
9. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
10. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
11. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Київ : Знання-прес, 2007. 510 с.
12. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.
13. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.
14. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2015. - 403 с. - Бібліогр.: с. 396-402.

Тема 8. Особливості спілкування та взаємодії особистості

Тема №6 "Особливості спілкування та взаємодії особистості"

1. Мета самостійної роботи студентів:

- розширення та поглиблення знань з вивчаємої теми;
- формування вмінь та навичок застосування отриманих знань у процесі вивчення дисципліни;
- підготовка до семінарського заняття.

2. Методичні рекомендації, вказівки та завдання на самостійну роботу

- Вивчити навчальний матеріал лекції та опрацювати рекомендовану літературу.
- Доповнити конспект лекції необхідним навчальним матеріалом згідно плану семінарського заняття.
- Скласти конспект тез питань для самостійного опрацювання.
- Перевірити свою готовність до семінарського заняття по контрольним питанням.
- Підготувати реферати і виступити з ними на семінарському занятті:
- Стереотипізація як ефект міжособистісного сприйняття.
- Вплив рівня культури суб'єкта на його перцептивні здібності.

Питання для самостійного вивчення:

1. Наведіть відомі Вам визначення поняття "спілкування". "Розведіть" поняття "спілкування" і "комунікація".
2. Дайте характеристику міжособистісному спілкуванню.
3. Розкрийте основні особливості міжособистісної комунікації.
4. Назвіть основні бар'єри міжособистісної комунікації і покажіть причини їх виникнення.
5. Співвіднесіть поняття "інтеракція", "взаємодія", "соціальна взаємодія", "дія", "діяльність", "активність", "комунікація".
6. Розкрийте механізм соціальної взаємодії. Покажіть в ньому значення потреби і мотивації індивіда.
7. Дайте визначення поняттю "соціальна перцепція". Розкрийте його зміст, покажіть багатофункціональність цього процесу.
8. Що таке "стереотип очікування"? Покажіть позитивні і негативні його сторони в ситуації педагогічного процесу.
9. Яке значення для людини має рольове спілкування?
10. Як ви розумієте зв'язок «соціальної позиції» і «соціальної ролі» в спілкуванні? Вплив цього зв'язку на зміст спілкування.
11. Яку роль в життєдіяльності людей відіграє ритуальне спілкування.
12. Приклади, де маніпуляція є необхідною складовою життєдіяльності людини.
13. Поняття афіліація. Значення цього явища для людини.
14. Визначення поняття міжособистісне спілкування. Поняття інформаційний простір.
15. Де на практиці і з якою метою застосовується метод «Вікно Джогарі».
16. Значення усної та письмової мови у вербальній комунікації в їх співвідношенні.
17. Чи можна виявити наміри людей завдяки невербальним формам комунікації.

Для опрацювання даних питань можна скористатися такою літературою:

1. Волянська О. В. Соціальна психологія : навч. посіб. / О. В. Волянська., А. М. Ніколаєвська. – К. : Знання, 2008. – С.123-147.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. Посібник / Л. Е.. Орбан-Лембрик– К., 2005. – С.165-215.

Практичні завдання

- Згадайте історію життя та злочинів героя роману Патріка Зюскінда "Парфумер".
4. Охарактеризуйте та законспекуйте **методи** соціально-психологічного **впливу**:
  5. Здійснити аналіз інформації про те, як, звертаючись до людей, можна впливати на їхні переконання, зокрема за допомогою телевізійної реклами Для цього Вам необхідно буде переглянути протягом, наприклад, кількох годин певну кількість рекламних роликів фіксуючи результати свого спостереження в таблиці, зразок якої наведено нижче.,

Таблиця 1. Зразок таблиці для спостереження

Рекламний ролик	Товар (послуга), що рекламується	Основні дійові особи, які рекламують товар (послугу)	Типи звернень, що спрямовані на переконання глядача
1			
2			
3			
4			
5			
...			
15			

Рекомендації:

По-перше, запишіть, що саме пропонується в рекламі.

По-друге, охарактеризуйте дійову особу, яка пропонує товар (послугу), для чого вкажіть, зокрема, її стать, вік, соціальний статус тощо.

По-третє, спробуйте визначити, до якого типу належать звернення, спрямовані на переконання глядача. Наприклад, рекламні ролики можуть експлуатувати бажання людини бути популярною та багатою, мати привабливу зовнішність і подібатися іншим, легко спілкуватися, мати багато друзів і міцне здоров'я тощо. Треба пам'ятати, що реклама переконує не лише за допомогою слів, якими супроводжується реклама (вербальний вплив), а й шляхом візуального пред'явлення товару.

Список рекомендованої літератури:

1. Волянська О. В. Соціальна психологія : навч. посіб. / О. В. Волянська., А. М. Ніколаєвська. – К. : Знання, 2008. – С.14 - 30.
2. Орбан-Лембрик Л.Е Соціальна психологія: навч. посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2005. – 688 с.
3. Лабунская В.А. Психология затрудненного общения / В.А. Лабунская, Ю.А. Менджерицкая, Е.Д. Бреус. – М.: Академия, 2001. – 286с.
4. Психологія особистості: Словник-довідник / за ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.

4. Рекомендована література:

1. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
3. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
4. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Кїв : Знання-прес, 2007. 510 с.
5. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.
6. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.
7. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2015. - 403 с. - Бібліогр.: с. 396-402.

Тема 9. Проблеми групи та вивчення її динаміки у діяльності правоохоронних органів**1. Мета самостійної роботи студентів:**

- розширення та поглиблення знань з вивчаємої теми;
- формування вмінь та навичок застосування отриманих знань у процесі вивчення дисципліни;
- підготовка до семінарського заняття.

2. Методичні рекомендації, вказівки та завдання на самостійну роботу

- Вивчити навчальний матеріал лекції та опрацювати рекомендовану літературу.
- Доповнити конспект лекції необхідним навчальним матеріалом згідно плану семінарського заняття.
- Скласти конспект тез питань для самостійного опрацювання.

- Перевірити свою готовність до семінарського заняття по контрольним питанням.
- Підготувати реферати і виступити з ними на семінарському занятті:

Самостійно розглянути питання

1. Чим відрізняються соціальні групи від несоціальних груп? Що є основною характеристикою соціальних груп?
2. Дайте визначення поняттю "соціальна група".
3. Співвіднесіть поняття "соціальна група" і "мала група".
4. Дайте кількісну характеристику малої групи. Визначте їх нижню та верхню межі.
5. Яке значення в життєдіяльності людини мають неформальні групи? Дайте визначення поняттю "неформальна група".
6. Визначте головні підходи до вивчення малих соціальних груп у соціальній психології.
7. Розкрийте сутність конформізму. Покажіть відмінності цього феномену від інших соціально-психологічних впливів на особистість інших людей.

1. Законспектуйте визначення наступних понять: соціальні лінощі, соціальна фасилітація та соціальна компенсація.

2. Підготувати теми реферативних повідомлень:

1. Ознаки взаємодії людей, що характерні для ситуації малої групи за А. Донцовим.
2. 2 Симптоми групомислення, які було відкрито І. Джанісом
3. Групові норми і групові санкції та їх зв'язок з „соціальною роллю” людини.
4. Класифікація груп. Характеристика груп в залежності від кількості її членів.
5. „Мала соціальна група”, як фокус інтересу соціальної психології у ХХ столітті.
6. Вимірювання соціально-психологічного клімату в групі. Значення соціально-психологічного клімату групи для окремого індивіда.

Список рекомендованої літератури:

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М.: Наука, 2004. – 324 с.
2. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе / Н. П. Аникеева. – М.: Просвещение, 1989. – 224 с.
3. Волянська О. В. Соціальна психологія : навч. посіб. / О. В. Волянська., А. М. Ніколаєвська. – К. : Знання, 2008. – С.14 - 30.
4. Орбан-Лембрик Л.Е Соціальна психологія: навч. посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2005. – 688 с.
5. Кричевский Р.Л. Социальная психология малой группы: [учебное пособие для вузов] / Р.Л. Кричевский, Е.М. Дубовская. – М.: Аспект-Пресс, 2009. – 318 с.
6. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика: [пер. с англ.] / Общ ред. и вступ. ст. Л.П. Петровской. – [2-е изд.]. – М.: Прогресс, 2003. – 368 с.

Тема 10. Лідерство як динамічний процес у діяльності правоохоронних органів

1. Мета самостійної роботи студентів:

- розширення та поглиблення знань з вивчаємої теми;
- формування вмінь та навичок застосування отриманих знань у процесі вивчення дисципліни;
- підготовка до семінарського заняття.

2. Методичні рекомендації, вказівки та завдання на самостійну роботу

- Вивчити навчальний матеріал лекції та опрацювати рекомендовану літературу.
- Доповнити конспект лекції необхідним навчальним матеріалом згідно плану семінарського заняття.
- Скласти конспект тез питань для самостійного опрацювання.
- Перевірити свою готовність до семінарського заняття по контрольним питанням.
- Підготувати реферати і виступити з ними на семінарському занятті:

Самостійно розглянути питання

1. Розкрийте основні теорії виникнення та сутності лідерства.
2. Визначте основні підходи у дослідженні групової згуртованості, що існують в соціальній психології.
3. Покажіть відмінності між лідерством і керівництвом.
4. Розкрийте основний зміст теорії лідерства Ф.Фідлера. В чому полягають відмінності між тими лідерами, які орієнтовані на задачу, і тими, які орієнтовані на взаємовідносини?
5. Назвіть, що є спільним для лідерства і керівництва.
6. Вкажіть і охарактеризуйте основні типології лідерства (Л. Уманський, Б. Паригін).
7. Розкажіть історію виділення стилів лідерства. Опишіть експеримент К. Левіна з виділення цих стилів.
8. Охарактеризуйте авторитарний, демократичний та ліберальний стилі.
9. Вкажіть формальну і змістовну сторони стилів керівництва, виділені Г.Андрєєвою.
10. Вивчення яких питань передбачають дослідження перцептивних аспектів відношень
11. Назвіть три аспекти, які виділяють дослідники у вивченні проблеми лідерства, та вкажіть, котрі з цих аспектів більше досліджені, а які потребують подальшого вивчення.
12. Вкажіть різновидності влади, які може використовувати лідер.
13. Дайте характеристику харизматичної особистості за М. Месконом.
14. Вкажіть, ким і коли була запропонована теорія "рис лідерства". Дайте її характеристику.
15. Що таке групо мислення? Розкрийте цей феномен і покажіть його небезпечність.
16. Визначте симптоми групомислення, які було відкрито І. Джанісом. Розкрийте їх зміст.
17. В чому полягає суть феномену групової поляризації? Види поляризації в повсякденному житті. Вплив поляризації на розвиток суспільства.

Для опрацювання даних питань можна скористатися такою літературою:

1. Волянська О. В. Соціальна психологія : навч. посіб. / О. В. Волянська., А. М. Ніколаєвська. – К. : Знання, 2008. – С.110-123.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. Посібник / Л. Е.. Орбан-Лембрик– К., 2005. – С.318-344.

2. Підготувати теми реферативних повідомлень:

1. Відмінності між лідером і керівником за Б. Паригіним.
2. Поняття "маргінальний статус" керівника та його індивідуальні характеристики.
3. ***Підготувати на практичне заняття характеристики позитивних та негативних стилів лідерства, а саме: авторитарний, демократичний, бюрократичний, ліберальний, та негативних стилів менеджменту: апостеріорний, «грибний», «чайковий» та ін..***

Список рекомендованої літератури:

1. Волянська О. В. Соціальна психологія : навч. посіб. / О. В. Волянська., А. М. Ніколаєвська. – К. : Знання, 2008. – С.14 - 30.
2. Зимбардо Ф. Социальное влияние / Ф. Зимбардо, М. Ляйппе. – СПб.: Питер, 2000. – 448 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е Соціальна психологія: навч. посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2005. – 688 с.
4. Лабунская В.А. Психология затрудненного общения / В.А. Лабунская, Ю.А. Менджеричкая, Е.Д. Бреус. – М.: Академия, 2001. – 286с.
5. Психологія особистості: Словник-довідник / за ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.

Індивідуальні завдання

Протягом семестру здобувачі виконують індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з дисципліни «Прикладна психологія у практиці правоохоронної діяльності».

Індивідуальні завдання виконуються самостійно, окремо кожним здобуваєм, під керівництвом викладача. У тих випадках, коли завдання мають комплексний характер, до їх виконання можуть залучатися кілька студентів. Однак кожен з них складає звіт про роботу над ІНДЗ окремо.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (далі ІНДЗ) – є видом позаурочної індивідуальної роботи навчального, навчально-дослідницького характеру і використовується у процесі вивчення програмного матеріалу навчального курсу.

Метою ІНДЗ є самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань і розвиток навичок самостійної роботи.

Зміст ІНДЗ – це завершена теоретична або практична робота в межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь, навичок, одержаних в процесі лекційних, семінарських та практичних занять, що охоплює декілька тем або зміст курсу в цілому.

Структура (орієнтовна) ІНДЗ:

- вступ (зазначається тема, мета та завдання роботи й основні її положення);
- теоретичне обґрунтування (виклад базових теоретичних положень, законів, принципів, алгоритмів тощо, на основі яких виконується завдання);
- методи (при виконанні практичних, розрахункових, моделюючих робіт);
- основні результати роботи та їх обговорення (подаються статистичні або якісні результати роботи, схеми, моделі, описи, систематизована реферативна інформація та її аналіз тощо);
- висновки;
- список використаної літератури.

Проведення навчального дослідження можна поділити на етапи:

Перший етап – вибір теми навчального дослідження. Вибір теми навчально-дослідного завдання є одним з відповідальних етапів. Тема, яку обирає для дослідження студент, повинна бути пов'язана з основними напрямками його подальшої професійної діяльності та науковими дослідженнями, які проводяться в коледжі.

На другому етапі студент, згідно з обраною темою, самостійно обирає відповідні літературні джерела (книги, брошури, статті), офіційні документи, відомчі матеріали з теми та опрацьовує їх.

Третій етап – уточнення проблеми (теми) і складання змісту навчально-дослідної роботи. При складанні змісту роботи перш за все необхідно зробити

обґрунтування теми, визначити її актуальність, новизну, поставити мету, розробити завдання.

Мета дослідження – це те, що в найзагальнішому вигляді потрібно досягти в кінцевому результаті дослідження. Формулювання мети зазвичай починається словами: “розробити модель (критерії, вимоги, основи, тощо)”, “обґрунтувати...”, “виявити...”, “розкрити особливості ...”, “виявити можливості використання ..” тощо.

Четвертий етап – формулювання припущення, висунутого для пояснення будь-яких явищ, процесів, причин, які зумовили даний наслідок.

Гіпотеза є компасом, який визначає напрям дослідження.

Вдало сформульована гіпотеза передбачає невизначеність результату дослідження на доведення реальності існування передбачуваного припущення.

П'ятий етап. Сформульована мета й гіпотеза дослідження логічно визначають завдання, які потрібно вирішувати в процесі роботи. Найчастіше всього вони звучать так: 1) вивчити; 2) виявити; 3) розробити тощо.

Шостим етапом є визначення методології дослідження. У навчально-дослідній роботі застосовуються переважно такі методи, як: метод спостереження в його різноманітних формах, аналіз і узагальнення власного практичного досвіду і досвіду інших працівників, експеримент, аналіз результатів роботи установ та органів, різноманітні спеціальні дослідницькі методи, а також методи методичної статистики, моделювання тощо.

Сьомий етап – робота з систематизації накопиченого матеріалу відповідно до плану роботи, проведення аналізу літератури, практичного досвіду, узагальнення тощо.

Восьмий етап. На цьому етапі зібрані при експериментальному дослідженні матеріали обробляють статистично. На основі отриманих матеріалів про окремі явища, що вивчаються, визначають дані, які характеризують досліджувальний комплекс в цілому.

Дев'ятий етап – оформлення результатів дослідження. Всі матеріали дослідження систематизують і готують до узагальнення, формулюють висновки до навчально-дослідної роботи.

Студентам слід дотримуватись певного **порядку при викладі матеріалу в ході написання ІНДЗ**. Вивчивши необхідну літературу студент складає **робочий план**, який повинен визначити послідовність у викладі основних питань теми. План роботи, як правило, **узгоджується з викладачем**, що викладає навчальну дисципліну. У плані визначається структура ІНДЗ, що включає: вступ, основну частину, висновок, літературу

У вступі визначається актуальність теми, розкривається важливість і необхідність її дослідження, формулюються основні завдання роботи.

У основній частині ІНДЗ викладено стислий огляд і критична оцінка наукових видань, їх порівняльне зіставлення та аргументація висунутих положень, які автор вважає найважливішими. Основна частина складається з двох або трьох розділів. Кожний розділ розпочинається з нової сторінки. В кінці кожного розділу формують висновки із стислим викладенням наведених у розділі наукових і практичних результатів.

В заключній частині підводяться підсумки роботи, формулюються висновки із пропозиціями щодо подальшого використання набутих знань під час наукової чи практичної роботи.

В кінці роботи додається **список використаних джерел і літератури**, що допомогла зорієнтуватися у виборі теми та обрати шлях наукового пошуку. Список використаної літератури, складений в алфавітному порядку, слід помістити в кінці ІНДЗ.

ІНДЗ подається у вигляді скріпленого (зшитого) зошита (реферату).

ІНДЗ повинно вміщувати:

- титульний лист;
- план;
- вступ;
- основну частину;

- висновки;
- список використаних джерел та літератури.

Зразок оформлення титульного аркушу роздається старостам навчальних груп. (див додаток А).

ІНДЗ оцінюється за шкалою ЕКТС.

Теми індивідуальних навчально-дослідних завдань з навчальної дисципліни «Прикладна психологія у практиці правоохоронної діяльності»

1. Основні наукові напрями психології (біхевіоризм, психоаналіз, гуманістична психологія, гештальтпсихологія) у діяльності правоохоронних органів.
2. Проблема несвідомого у прикладній психології.
3. Культурно-історична концепція розвитку психіки особистості.
4. Вади виховання і психічний розвиток особистості правоохоронця.
6. Формування і розвиток особистості в процесі онтогенезу.
7. Психологічний захист і його механізми.
8. Формування і корекція самооцінки особистості.
9. Методи встановлення емоційної рівноваги під час виконання службової діяльності.
10. Шляхи формування творчої особистості.
11. Розвиток і виховання здібностей у процесі професійної діяльності
12. Шляхи розвитку вольових якостей особистості правоохоронця.
13. Вміння, навички, звички та особливості їх формування.
15. Розвиток креативних якостей особистості.
16. Прояв психічних властивостей темпераменту у пізнавальних процесах особистості.
17. Темперамент та особливості його прояву під час виконання професійної діяльності.
18. Вікові особливості характеру.
19. Шляхи розвитку пам'яті та її значення в професійній діяльності правоохоронця.
20. Шляхи розвитку мислення.
21. Шляхи розвитку уваги та її значення у діяльності правоохоронних органів.
22. Шляхи розвитку уваги та її значення у діяльності правоохоронних органів.
23. Феномен егоцентричного мовлення.
25. Роль відчуттів і сприймання у житті особистості.
26. Гендерні відмінності у здібностях.
27. Формування і розвиток «Я»-концепції.
28. Розвиток моральних почуттів особистості під час виконання службових обов'язків.
29. Шляхи подолання стресів у ході виконання службових обов'язків.
30. Вплив негативних емоційних станів на психологічне здоров'я особистості.
31. Використання психолого-педагогічних знань в професійній діяльності правоохоронця.
33. Психолого-педагогічні знання в діяльності фахівців різних служб правоохоронної діяльності.

Порядок оцінювання

З метою якісної перевірки знань здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти використовується три види контролю: поточний, проміжний і підсумковий.

Поточний контроль здійснюється у формі оцінок за різні види аудиторної та самостійної роботи – активність на семінарах (участь у обговоренні питань, у дискусіях тощо), результати виконання творчих завдань, підготовки і презентації рефератів тощо.

Проміжний контроль (тематичне оцінювання з розділу) здійснюється на засаді письмової залікової контрольної роботи, яка складається з двадцяти тестових питань, які охоплюють знання отримані під час аудиторної та самостійної роботи слухачів з зазначених тем курсу.

Підсумковий контроль здійснюється на засаді сумарних результатів усіх розділів. Якщо слухачі повинні відпрацювати недоліки за навчальними модулями чи мають

бажання підняти свій підсумковий бал, їм дається наприкінці семестру можливість зробити це шляхом написання додаткової контрольної роботи, а також складання заліку.

Оцінювання навчальних досягнень студентів, таким чином, здійснюється у вигляді часткової (у межах кожного розділу) та підсумкової атестації.

Контроль успішності навчання відбувається за наступними **видами**:

- відвідуваність занять;
- робота на семінарах;
- робота на практичних;
- самостійна робота (підготовка до семінарів, практичних, залікових контрольних робіт) самостійне відпрацювання деяких завдань до курсу;
- індивідуальна робота (консультування з викладачем із складних для розуміння питань курсу, а також із питань, що пов'язані з виконанням індивідуальних навчально-дослідних завдань, підготовка мультимедійних презентацій тощо.
- написання контрольних робіт.

Схема нарахування балів

№ з/п	Вид навчальної діяльності	Кількість балів
1	Робота на лекції	1
2	Робота на практичному занятті	до 5
	участь у розв'язуванні ситуаційних задач	2
	відповідь на практичному занятті	2
	доповнення на практичному занятті	1
3	Робота на семінарському занятті	до 5
	відповідь на семінарському занятті	2
	доповнення на семінарському занятті	1
	виконання завдань самостійної роботи, реферативні повідомлення	2
4	Підсумковий контроль	до 20
5	Виконання ІНДЗ	10

Робота на лекції передбачає сприйняття та засвоєння теоретичного курсу, а також фіксацію основних його положень (конспектування). Нарахування балів за роботу на лекціях відбувається шляхом перевірки конспектів лекцій. При тому оцінюється: повнота, охайність і грамотність ведення конспекту лекцій; відтворення лекційних матеріалів під час виконання модульного контролю (тесту). Наявність усіх компонентів роботи на лекціях може бути оцінено за весь курс до 8 балів. За недостатньо повне відображення лекційного матеріалу у конспекті, систематичні пропуски лекційних занять, здобувачу (студенту) за даний вид навчальної роботи, бали нараховуються лише в частині законспектованих лекцій.

За участь у розв'язуванні ситуаційних задач 2 бали нараховується якщо здобувач:

- встановив характер проблеми та визначив стратегію її вирішення;
  - визначав методи та форми впливу на засудженого, які доцільно використовувати виходячи з умов задачі;
  - логічно викладає матеріал з використанням причинно-наслідкових зв'язків;
  - робить аргументовані висновки;
  - рецензує відповідь свого колеги із вказівкою на здобутки та недоліки.
- (Рецензія повинна враховувати самостійність суджень, здатність аргументовано вести дискусію та відстоювати свою точку зору).

Відповідь на практичному занятті оцінюється за наступними критеріями:

5 балів – здобувач у повному обсязі опрацював програмний матеріал, основну і додаткову літературу, має глибокі й міцні знання, упевнено оперує набутими знаннями у вирішенні завдань, робить аргументовані висновки, може вільно висловлювати власні судження і переконувати інших, здатний презентувати власне розуміння питання.

4 бали – здобувач володіє навчальним матеріалом, формулює нескладні висновки, може узагальнювати набуті знання і частково застосовувати їх у вирішенні завдань, аргументація на достатньому рівні.

3 бали – здобувач загалом самостійно відтворює програмний матеріал, може дати стислу характеристику питання, але у викладеному матеріалі є істотні прогалини, є певні неточності як у відтворенні матеріалу, так і у висновках, аргументація низька, використання набутих знань у вирішенні завдань на низькому рівні.

2 бали – здобувач за допомогою викладача намагається відтворити матеріал, але відповідь неточна, неповна, головний зміст матеріалу не розкрито, аргументація та власне розуміння питання майже відсутні; здобувач із помітними труднощами використовує певні знання у вирішенні завдань.

Доповнення на практичному занятті передбачає стислий виступ (повідомлення) у розвиток положень, висловлених доповідачем. Доповнення не повинно повторювати аргументацію та фактичний матеріал доповідача. Цінність доповнення пролягає у вмінні привернути увагу до тих аспектів обговорюваного питання, що не знайшли свого висвітлення у виступі доповідача. При оцінюванні доповнень здобувачів їх кількість не має значення.

Оцінюється доповнення за такими критеріями: значне (суттєве, змістовне) прирівнюється до відповіді – у 1 бал; незначне (поверхове) – до 0,5 балів.

Відповідь на семінарському занятті оцінюється за наступними критеріями:

5 балів – здобувач у повному обсязі опрацював програмний матеріал, основну і додаткову літературу, має глибокі й міцні знання, упевнено оперує набутими знаннями у вирішенні завдань, робить аргументовані висновки, може вільно висловлювати власні судження і переконувати інших, здатний презентувати власне розуміння питання.

4 бали – здобувач володіє навчальним матеріалом, формулює нескладні висновки, може узагальнювати набуті знання і частково застосовувати їх у вирішенні завдань, аргументація на достатньому рівні.

3 бали – здобувач загалом самостійно відтворює програмний матеріал, може дати стислу характеристику питання, але у викладеному матеріалі є істотні прогалини, є певні неточності як у відтворенні матеріалу, так і у висновках, аргументація низька, використання набутих знань у вирішенні завдань на низькому рівні.

2 бали – здобувач за допомогою викладача намагається відтворити матеріал, але відповідь неточна, неповна, головний зміст матеріалу не розкрито, аргументація та власне розуміння питання майже відсутні; здобувач із помітними труднощами використовує певні знання у вирішенні завдань.

Доповнення на семінарському занятті передбачає стислий виступ (повідомлення) у розвиток положень, висловлених доповідачем. Доповнення не повинно повторювати аргументацію та фактичний матеріал доповідача. Цінність доповнення пролягає у вмінні привернути увагу до тих аспектів обговорюваного питання, що не знайшли свого висвітлення у виступі доповідача. При оцінюванні доповнень здобувачів їх кількість не має значення.

Оцінюється доповнення за такими критеріями: значне (суттєве, змістовне) у 1 бал, якщо воно повністю розкриває навчальне питання, яке не було висвітлено у попередній відповіді); незначне (поверхове) – до 0,5 бала.

Виконання завдань на самостійну роботу оцінюється за наступними критеріями:

- повнота, охайність і грамотність ведення конспекту;
- наявність матеріалу для висвітлення питань винесених на самостійну роботу.

Наявність всіх компонентів конспекту може бути оцінено від 0,5 до 1 балу; неохайне оформлення конспекту, недостатнє відображення матеріалу заняття і самостійної роботи – бал не нараховується.

Реферат оцінюється за наступними критеріями: відповідна форма, грамотність, охайність, науковість, достатня кількість використаної літератури (5 джерел). За наявності всіх компонентів реферат отримує 4 бала; обмежена кількість використаної літератури (менше 5 джерел) – 3 бала; за неохайне оформлення, недостатньо повне відображення обраної теми, суттєві помилки – 1 бал.

Проміжний контроль проводиться за підсумками вивчення змістових розділів дисципліни та дає змогу визначити рівень теоретичних знань з курсу. Здобувач має право підтвердити, або підвищити свій рейтинговий показник, набраний в ході роботи на лекціях, семінарських та заняттях. Тестування проводиться в письмовому виді або з використанням комп'ютера. За 7 днів до тестування викладач доводить до відома здобувачів (студентів) перелік тем.

Під час написання тесту, наявність у здобувача допоміжних матеріалів не допускається. У випадку списування тестування здобувача припиняється. Тест вважається складеним, якщо виконано не менше 60% завдань. Максимальна кількість балів за виконання модульної контрольної роботи становить 20 балів.

Підсумковий контроль якості засвоєння знань з курсу

Формою підсумкового контролю є залік. Оцінка виставляється за результатами поточного контролю. Максимальна кількість балів за вивчення дисципліни – 100 балів.

Результати складання семестрових заліків оцінюються за двобальною шкалою «зараховано», «не зараховано» в національній шкалі оцінювання, та за шкалою ECTS відповідно до кількості набраних балів.

Позитивна оцінка «зараховано» виставляється за умови, коли здобувач успішно виконав усі види робіт, передбачених навчальною програмою дисципліни для поточного контролю, і набрав при цьому 60 та більше балів.

У разі невиконання певних обов'язкових видів робіт з об'єктивних причин, здобувачі мають право виконати їх і прозвітувати в термін до останнього семінарського заняття.

У випадку, якщо здобувач впродовж семестру набрав від 35 до 59 балів, він повинен скласти залік. Здобувач, який за результатами модульного контролю набрав більше 59 балів, може бути, за власною згодою, звільнений від складання заліку, а його рейтингова оцінка є підсумковою і переводиться за визначеною шкалою на залікову оцінку за п'ятибальною системою, або має можливість підвищити свій рейтинг шляхом складання заліку, але не більше ніж на 25 балів. Підвищення рейтингу здійснюється виключно за бажанням здобувача, шляхом складання усного заліку згідно з переліком питань до заліку.

Залікові питання складаються на основі програми курсу і адекватно відображають зміст усього навчального матеріалу з навчальної дисципліни. Якщо рівень знань продемонстрованих здобувачем під час складання заліку (у 100 бальному еквіваленті), виявиться нижчим, ніж його попередній рейтинг, підсумкова оцінка за курс виводиться з кількості балів, набраних впродовж семестру. Якщо здобувач за підсумками модульного контролю та складання заліку не набрав балів достатніх для виставлення позитивної оцінки (60 балів і більше), він має право перескласти залік, при цьому не враховуються результати складання заліку – підвищення балів здійснюється від рейтингової оцінки за результатами аудиторної роботи та модульного контролю.

Здобувачи, які впродовж семестру набрали менше 35 балів до складання заліку не допускаються і залишаються на повторний курс.

КРИТЕРІЇ
оцінювання знань з навчальної дисципліни

№ п/п	Параметри	Оцінка відповіді в балах				
		Зараховано (А)	Зараховано (В, С)	Зараховано (Д, Е)	Не зараховано (Г)	Не зараховано (Ф)
1.	Оволодіння понятійним апаратом і категоріями	Основні поняття і категорії засвоєння	Поняття засвоєні, але в ряді випадків є неточності	Поняття і категорії, засвоєні нечітко, не послідовно	Основні поняття й категорії не засвоєні	Основні поняття й категорії не засвоєні
2	Знання наукового фактичного матеріалу	Вільно оперує необхідним науковим матеріалом	Оперує необхідним матеріалом, але зустрічаються неточності	Відчувається недолік зі знання наукового і фактичного матеріалу	Не знає наукового й фактичного матеріалу	Не знає наукового й фактичного матеріалу
3.	Оволодіння вміннями аналізу та узагальнення	Може самостійно аналізувати фактичний та науковий матеріал і робити узагальнення	Може самостійно аналізувати фактичний матеріал, але узагальнення складає труднощі	Може переказувати учбовий матеріал, з елементами практичного аналізу	Може лише переказувати учбовий матеріал	Може тільки переказувати матеріал
4.	Знання літератури з проблеми, що вивчається	Може проаналізувати теорії, погляди факти, що відображаються в літературі	Відповіді є на всі питання, але висвітлюються не повністю	Відповіді на запитання не повні, допущені вагомні помилки	Не може обґрунтувати відповіді на жодне запитання	Не може обґрунтувати відповіді на жодне запитання
5.	Повнота освітлювання матеріалу курсу	Вільне володіння матеріалами, відповіді на всі запитання обґрунтовані	Відповіді на всі запитання, матеріал одного з питань висвітлюється неповністю, є неточності	Відповіді на запитання не повні	Не може відповісти на питання екзаменаційних білетів, вимог ККР	Не може відповісти на запитання екзаменаційних білетів, вимог ККР

Таблиця відповідності результатів контролю знань за різними шкалами і критеріями оцінювання

Сума балів за 100-бальною шкалою	Оцінка в ЄКТС	Значення оцінки ЄКТС	Критерії оцінювання	Рівень компетентності	Оцінка за національною шкалою	
					екзамен	алік
1	2	3	4	5	6	
90-100	А	відмінно	Здобувач (слухач, студент) виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, вміє використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні обдарування і нахили	Високий (творчий)	відмінно	зараховано
82-89	В	дуже добре	Здобувач (слухач, студент) вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує справи і задачі у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна	Достатній (конструктивно-варіативний)	добре	
75-81	С	добре	Здобувач (слухач, студент) вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; в цілому самостійно застосовувати її на практиці; контролювати власну діяльність; виправляти помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи для підтвердження думок			
64-74	Д	задовільно	Здобувач (слухач, студент) відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень; з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих	Середній (репродуктивний)	задовільно	
60-63	Е	достатньо	Здобувач (слухач, студент) володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні			

35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання семестрового контролю	Здобувач (слухач, студент) володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу	Низький (рецептивнопродуктивний)	незадовільно	не зараховано
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням залікового кредиту	Здобувач (слухач, студент) володіє матеріалом на рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів			

Зміст контролю знань

Мета контрольного заходу – залік: перевірка якості засвоєння теоретичного та практичного матеріалу з дисципліни на підставі результатів виконання певних видів завдань.

Організаційно-методичні вказівки щодо проведення заліку

Залік приймає викладач, який проводить заняття з даної дисципліни. Студент, вважається допущеним до заліку, якщо він виконав всі види завдань, передбачених навчальним планом, а саме: позитивно склав модульний контроль, має позитивні результати поточного контролю, не має пропусків занять, звітувався про хід виконання ІНДЗ. Здобувачі, які впродовж семестру набрали менше 35 балів до складання заліку не допускаються і залишаються на повторний курс. Студент, який за результатами вивчення дисципліни набрав більше 59 балів, може бути, за власною згодою, звільнений від складання заліку, а його рейтингова оцінка є підсумковою і переводиться за визначеною шкалою на оцінку за п'ятибальною системою, або має можливість підвищити свій рейтинг шляхом складання заліку, але не більше ніж на 30 балів. Підвищення рейтингу здійснюється виключно за бажанням студента, шляхом складання тестових завдань.

Порядок проведення заліку, форма перевірки знань і умінь, необхідні засоби контролю визначаються викладачем. Матеріали, необхідні для проведення заліку, обговорюються на засіданні кафедри та затверджуються начальником.

Результати складання заліку вносяться до заліково-кредитної відомості та індивідуального навчального плану студента.

Оцінка заліку виставляється за підсумковою рейтинговою оцінкою (згідно єдиної бальної системи оцінювання академічної успішності студентів). У разі бажання підвищити підсумковий рейтинг з дисципліни – складання заліку обов'язкове.

Єдина бальна система оцінювання академічної успішності студентів (з врахуванням національної шкали та шкали ECTS)

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою коледжу
A	5 («відмінно»)	90–100
B	4 («добре»)	82–89
C	4 («добре»)	74–81
D	3 («задовільно»)	64–73

E	3 («задовільно»)	60–63
FX	2 («незадовільно» з можливістю повторного складання)	35–59
F	2 («незадовільно» з обов'язковим повторним курсом)	1–34

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Варіант 1

Час проведення тестування – 30 хв.

1. Предметність, цілісність, константність, осмисленість є властивостями:

- 1 відчуттів;
- 2 сприймання;
- 3 мислення;
- 4 почуттів.

2. Який закон ілюструє малюнок датського психолога Э.Рубіна:

- A. Транспозиції.
- B. Фігури й фону.
- C. Прегнантності.
- D. Константності.

3. Протягом скількох годин відбувається інтенсивне забування інформації після її вивчення?

(у бланку відповідей впишіть правильну відповідь одним словом)

4. Вставте пропущені поняття:

1 _____ – це психічний пізнавальний процес, який полягає у спрямованості і зосередженні свідомості на певному об'єкті.

2 _____ – це психічний процес пізнавальної діяльності, що характеризується

узагальненим й опосередкованим відображенням людиною предметів і явищ об'єктивної

дійсності в їхніх істотних зв'язках і відношеннях.

3 _____ – це психічний процес створення людиною нових образів на підґрунті її

попереднього досвіду.

5. Визначте психологічні закони:

1 відчуття зростають в алгебраїчній послідовності, в той час як інтенсивність подразників змінюється в геометричній прогресії, тобто сила відчуття знаходиться в прямопропорційній залежності від логарифма інтенсивності фізичного подразника.

2 найбільший відсоток інформації забувається у період, що йде безпосередньо після її вивчення.

6. Визначте, який прийом використано для створення образів фантастичних істот – кентавра, сфінкса, русалки тощо:

- 1 аглютинація;
- 2 гіперболізація;
- 3 загострення;
- 4 типізація.

7. Виберіть правильну відповідь. Уявлення – це:

- 1 відображення в мозку людини образів предметів і явищ об'єктивної дійсності, які людина сприймала раніше, але не сприймає на даний момент;
- 2 відображення у мозку людини образів предметів і явищ об'єктивної дійсності, які людина ніколи не сприймала і не сприймає;
- 3 відображення у мозку людини образів предметів і явищ об'єктивної

дійсності внаслідок їх безпосереднього впливу на органи чуття;
4 відображення у мозку людини образів предметів і явищ об'єктивної дійсності внаслідок їх повторного сприймання.

8. Визначте, поведінкові реакції людини, що спостерігаються у ситуаціях афекту, відносять до:

- 1 мимовільних дій;
- 2 довільних дій;
- 3 у більшій мірі до довільних дій;
- 4 залежно від ситуації: до довільних або мимовільних дій.

9. Із вказаного переліку виберіть базові емоції:

- 1 приниження
- 2 презирство
- 3 гнів
- 4 збентеження,
- 5 засмучення,
- 6 інтерес
- 7 роздратування
- 8 радість
- 9 страх
- 10 ненависть

10. Вставте пропущене поняття:

_____ – внутрішня діяльність, що полягає у створенні образу бажаного майбутнього

11. Вставте пропущене поняття:

1 _____ – сукупність способів або прийомів, які полегшують запам'ятовування

необхідної кількості інформації, і ґрунтуються на законах асоціації.

2 _____ – процес пам'яті, завдяки якому відбувається закріплення нової інформації через поєднання її з набутою раніше.

3 _____ – процес пам'яті, у результаті якого відбувається поживлення або повторне збудження раніше утворених у мозку нервових зв'язків.

12. Вставте пропущені поняття:

1 _____ – це форма мислення, у якій відображуються загальні, суттєві й відмінні ознаки предметів і явищ дійсності.

2 _____ – це форма мислення, що фіксує зв'язки між предметами або між їхніми ознаками чи властивостями.

3 _____ – це низка суджень, спрямованих на ствердження, заперечення чи доведення певної думки.

4 _____ – форма мислення, за допомогою якої з одного або декількох суджень виводиться нове судження.

13. Встановіть відповідність між видами пам'яті та їх характеристиками:

1. Оперативна
2. Словесно-логічна
3. Ейдетична
4. Мимовільна

А. Високий рівень розвитку образної пам'яті, що полягає в здатності зберігати яскраві образи предметів протягом довгого часу після їх зникнення з поля зору людини.

В. Різновид пам'яті, який забезпечує запам'ятовування інформації, необхідної тільки для виконання певної дії.

С. Неусвідомлене запам'ятовування та відтворення інформації, за якого відсутня спеціальна мета щось запам'ятати чи пригадати.

D. Специфічний вид змістом якого є наші думки, поняття, судження, утілені у форму мови.

14. Визначити, що з перерахованого відноситься до афектів?

- 1 збентеження
- 2 любов
- 3 огида
- 4 відчай
- 5 симпатія
- 6 жах
- 7 страх
- 8 лють
- 9 обурення
- 10 екстаз

15. Встановіть відповідність між властивостями емоцій (за знаком) та їх характеристиками:

1. Негативні
2. Амбівалентні
3. Позитивні

A. переживання, що виникають при задоволенні певних потреб і сигналізують про корисність для людини;

B. переживання, що виникають при тривалому незадоволенні потреб і спонукають до дій, які спрямовані на усунення або подолання перешкод;

C. суперечливі «роздвоєні» переживання, які поєднують у собі як позитивне, так і негативне одночасно. Вони свідчать про складність і суперечливість відношень людини до навколишнього світу

16. Вставте пропущене поняття:

_____ – емоції, що підносять життєдіяльність людини, посилюють її енергію, спонукають до діяльності.

17. Жвавий тип темпераменту (сангвінік) має такі ознаки нервової системи:

1. силу
2. інертність
3. рухливість
4. нестримність
5. зрівноваженість

18. Всіх індивідів можна поділити на:

1. екстравертів
2. інтернатів
3. інтровертів
4. екстернатів
5. невротиків

19. До засобів діяльності (Д) відносять:

- 1) продукт Д;
- 2) предмет Д;
- 3) суб'єкт Д;
- 4) умови Д;
- 5) процес Д;

20. До підсвідомого належать:

1. симпатія чи антипатія до людей певного типу
2. марення
3. невідомий страх без причини
4. лунатизм
5. миттєве згадування давно забутого.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЇ»

Варіант 2

Час проведення тестування – 30 хв.

1. Розставити у відповідності до типів відчуттів наступні їх характеристики:

- A. Інтероцептивні
- B. Пропріоцептивні
- C. Екстероцептивні

1. Рецептори цих відчуттів локалізуються на стінках шлунка, кишечника, серцево-судинної й кровеносної систем та відображають стан внутрішнього середовища організму.
2. Відчуття, що відображають властивості предметів та явищ навколишнього світу.
3. Відчуття, рецептори яких містяться у м'язах і суглобах.
4. Відчуття, які виникають під впливом віддалених подразників.
5. Відчуття, які виникають при безпосередній дії подразника.
6. Відчуття, які дають інформацію про положення тіла у просторі.

2. Яку кількість блоків інформації становить об'єм короткотривалої пам'яті для переважної більшості людей:

(у бланку відповідей впишіть правильну відповідь одним словом)

3. Онтогенез пам'яті відбувається у такому порядку:

- 1 образна – емоційна – рухова – словесно-логічна;
- 2 емоційна – словесно-логічна – образна – рухова;
- 3 рухова – емоційна – образна – словесно-логічна;
- 4 емоційна – словесно-логічна – образна – рухова.

4. Вставте пропущені поняття:

1 _____ – це психічний пізнавальний процес, який полягає у спрямованості і зосередженні свідомості на певному об'єкті.

2 _____ – це психічний процес пізнавальної діяльності, що характеризується

узагальненим й опосередкованим відображенням людиною предметів і явищ об'єктивної

дійсності в їхніх істотних зв'язках і відношеннях.

3 _____ – це психічний процес створення людиною нових образів на підґрунті її

попереднього досвіду.

5. Психологія :

1. це наука про виникнення і функціонування в діяльності індивідів психічного відображення реальності;

2. це наука про закономірності, механізми і факти психічного життя людини і тварин;

3. вивчає процеси активного відображення людиною і тваринами об'єктивної реальності в формі відчуттів, сприйняття, понять, почуттів і інших явищ психіки;

4. всі відповіді вірні.

6. У якому віці яскраво проявляється наочно-образне мислення :

1. 2-3 роки;
2. 4-6 років;
3. 7-8 років;
4. 9-10 років.

7. Вольова діяльність та активність організму – це поняття:

1 однакові, оскільки характерні як людям, так і тваринам;

2 нетотожні, бо тварини здійснюють дії без будь-якого наміру, керуючись лише біологічними потребами;

3 взаємопов'язані, адже зумовлюють одна одну;

4 нехарактерні для людини.

8. Емоційні прояви (настрій, афект фрустрація), вольові прояви (рішучість, зібраність), увага (зосередженість, розсіяність) як психологічні характеристики людини відносяться до:

1 психічних процесів;

2 психічних станів;

3 психічних властивостей;

4 процесів збереження.

9. Визначте, про яку базову емоцію йдеться у наведеній характеристиці:

1. Негативне переживання, що виражається в усвідомленні невідповідності власних думок, вчинків і зовнішності не тільки очікуванням інших людей, а й власним уявленням про належну поведінку або зовнішній вигляд.

2. Це усвідомлення власної неумілості, непридатності або неадекватності у певній ситуації чи при виконанні якогось завдання.

3. Мімічно й пантомімічно проявляється в опущених або «бігаючих» очах, іноді очі можуть бути зовсім закритими, у прагненні зжатися і зменшитися, спостерігається наявність рум'янцю на щоках людини (це властиво лише людям, навіть сліпим і глухим).

(у бланку відповідей впишіть правильну відповідь одним словом)

10. Визначте, як співвідносяться між собою емоції та почуття:

1 це тотожні психічні процеси;

2 це абсолютно не пов'язані між собою процеси;

3 почуття є сукупністю емоцій;

4 емоції є частковим проявом почуття, одне і те ж почуття може проявлятися різними емоціями.

11. Вставте пропущене поняття:

1 _____ – сукупність способів або прийомів, які полегшують запам'ятовування необхідної кількості інформації, і ґрунтуються на законах асоціації.

2 _____ – процес пам'яті, завдяки якому відбувається закріплення нової інформації через поєднання її з набутою раніше.

3 _____ – процес пам'яті, у результаті якого відбувається погавлення або повторне збудження раніше утворених у мозку нервових зв'язків.

12. Вставте пропущені поняття:

1 _____ – це форма мислення, у якій відображуються загальні, суттєві й відмінні ознаки предметів і явищ дійсності.

2 _____ – це форма мислення, що фіксує зв'язки між предметами або між їхніми ознаками чи властивостями.

3 _____ – це низка суджень, спрямованих на ствердження, заперечення чи доведення певної думки.

4 _____ – форма мислення, за допомогою якої з одного або декількох суджень виводиться нове судження.

13. Які види пам'яті проявляються у наведених прикладах?

1. Короткочасна

2. Оперативна

3. Довготривала

А. Людина, яка набирає малознайомий номер у телефоні-автоматі й тримає в руках сумку, букет і торт, не має можливості тримати перед очима записну книжку, тому їй доводиться повторювати подумки номер, поки набирає його. Якщо її перервати у момент, поки вона додзвонюється, номер зникне з пам'яті:

В. Актрисі літнього віку, яка працює над мемуарами, здається, що свої гімназійні роки вона пам'ятає краще, ніж воєнні та недавні:

С. Малюк, який усе літо був у бабусі в селі, може не впізнати її, коли взимку вона приїде у місто:

14. До позитивних вольових якостей відносяться:

- 1 рішучість
- 2 завзятість
- 3 мужність
- 4 упертість
- 5 емоційність
- 6 примхливість
- 7 відповідальність
- 8 самовладання
- 9 сміливість
- 10 цілеспрямованість

15. Визначте про які емоції за знаком йдеться у наведених прикладах:

«любов і ненависть киплять в душі моїй...», страх і любов, радість і горе, радість і сором;

Почуття поваги за працелюбність і осудження за дратівливість.

16. Вставте пропущене поняття:

_____ – емоції, що пригнічують людину, дезорганізують, послаблюють її активність.

17. Спокійний тип нервової системи (флегматик) наділений такими рисами поведінки:

1. вмінням тримати себе в руках
2. повільність у винесенні рішень
3. швидка перебудова звичок
4. часта зміна вподобань
5. натхненність у роботі

18. Слабкий тип темпераменту (меланхолік) має такі основні риси:

1. легко підкоряється чужій волі
2. уникає товариства
3. вміє наполягати на своєму
4. нерішучий
5. боїться відповідальності

19. Існують такі види діяльності:

1. гра
2. навчання
3. сновидіння
4. праця
5. спілкування

20. Надсвідоме – це те, що:

1. усвідомлюється суб'єктом і має об'єктивний результат
2. не усвідомлюється суб'єктом і не має значимого змісту
3. усвідомлюється суб'єктом і не має значимого результату
4. не усвідомлюється суб'єктом, але має об'єктивно значимий зміст

Політика академічної доброчесності

Прослуховуючи цей курс, Ви погодились виконувати положення принципів академічної доброчесності:

- складати всі проміжні та фінальні завдання самостійно без допомоги сторонніх осіб;
- надавати для оцінювання лише результати власної роботи;

- не вдаватися до кроків, що можуть нечесно покращити ваші результати чи погіршити/покращити результати інших здобувачів (студентів, слухачів);
- не публікувати відповіді на питання, що використовуються в рамках курсу для оцінювання знань здобувачів (студентів, слухачів).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна

1. 1. Бенеш Г. Психологія : довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В.О. Васютинський. Київ : Знання-прес, 2007. 510 с.
2. 2. Волянська О. В., Ніколаєвська А.М. Соціальна психологія : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 256 с.
3. 3. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях : навчальний посібник . Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. 239 с.
4. 4. Лозниця В. С. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 288 с.
5. 5. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
6. 6. Орбан-Лембрик Л. Е Соціальна психологія: навч. Посібник, 2003. 688 с.
7. 7. Полянцева О. И. Психология : учебное пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2002. 416 с.
8. 8. Прикладна психологія у правоохоронній діяльності : конспект лекцій для курсантів, студентів та слухачів / С. С. Гнатюк, Н. О. Пряхіна, О. Ю. Рак, О. І. Цивінський, Я. М. Когут; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів, 2015. - 403 с. - Бібліогр.: с. 396-402.
9. 9. Психологія особистості : Словник-довідник за ред. Горностая П. П., Титаренко Т. М. К.: Рута, 2001. 320 с.
10. 10. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. Київ: Академвидав, 2012. 528 с. (Серія «Альма-матер»).

Додаткова

1. Аронсон З. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме 2002. 560 с.
2. Зимбардо Ф. Ляйпе М. Социальное влияние. СПб.: Питер, 2000. 448 с.
3. Корнєв М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія: підручник. Київ : Либідь, 1995. 304 с.
4. Кричевский Р. Л., Дубовская Є.М. Социальная психология малой группы: учебное пособие для вузов. Москва: Аспект-Пресс, 2009. 318 с.
5. Лабунская В. А. Менджерицкая Ю. А., Бреус Є. Д. Психология затрудненного общения Москва: Академия, 2001. 286с.
6. Майерс Д. Социальная психология: пер с англ. СПб. : Питер, 1996. 682 с.
7. Психологія особистості: Словник-довідник за ред. Горностая П. П., Титаренко. Т. М. Київ: Рута, 2001. 320 с.

Інформаційні ресурси

11. 1. Національна бібліотека України імені І.В.Вернадського: www.nbuv.gov.ua
12. 2. Національна парламентська бібліотека України: www.nplu.kiev.ua
13. 3. Електронна бібліотека підручників: www.ellib.ua
14. 4. Електронна бібліотека підручників: www.pidruchniki.com.ua